

„A TERMÉSZET KÖNYVÉNEK ÚJRANYITÁSA”

tanulmány sorozat a klímasemleges Magyarország
elérésének megalapozásáról

Bartus Gábor

A SZÉP ÉS A HASZNOS VÉDELMEBEN

A természet megőrzésének konzervatív útja

Budapest, 2020

Szerkesztői előszó

Magyarország 2020 júniusában a világon hetedikként törvényben rögzítette, hogy 2050-re (újra) elérni a klímasemlegesség állapotát, vagyis a „Ne árts!” parancsát követve csak annyi üveg-házhatású gázt bocsát ki a légkörbe, mint amennyit a természetes rendszerek el is tudnak nyelni. Kevesebb, mint harminc évünk van tehát arra, hogy a „damaszkuszi úton” visszaforduljunk és - táplálkozva többek között hagyományainkból, valamint az elődeink által leírt tanokból ember és természet viszonyára vonatkozóan - visszataláljunk egy olyan harmonikus állapotba, amely hosszú távon garantálja jól létünket. A mostanihoz képest a klímasemleges társadalmi és gazdasági működés ugyanis csak alapvető belső és külső változások árán érhető el, amelyben valamennyiünknek szerepe lesz. Sem kizárólag másoktól, sem önmagában a technológiától nem várhatjuk a megoldást. Ráadásul nem csak a gyorsuló éghajlatváltozás fenyegető folyamatának lassítására kell odafigyelnünk, bolygónkon számos más súlyos környezeti probléma is egyszerre jelentkezik; a biológiai sokféleség csökkenésétől kezdve a légszennyezettségen át a vízválságig. Ezért a klímasemleges átmenet folyamata egyben egy sokkal tágabban értelmezendő (vissza)útkeresést is kell, hogy jelentsen az ember és természet közötti harmónia állapotába. Nincs azonban sok időnk. A következő években eldől, hogy mindezen kihívásokra válaszul együttélésünk visszatál-e egy békés, mindkét fél számára gyümölcsöző útra, vagy a viszony végletesen megromlik.

Jelen tanulmányosorozat a 2020 áprilisában, az 50. Föld Napján megalakult **Green Policy Center** szakmai műhely bemutatkozó projektjéhez kapcsolódik. Ennek során elsősorban a keresztény-konzervatív szellemi körben kívánjuk előmozdítani az érdemi párbeszédet fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben. Célunk egy, az elméleti megalapozást szolgáló, a keresztény-konzervatív gondolkodás természettel kapcsolatos viszonyáról, gondolatairól, illetve az aktuális helyzetben is releváns álláspontjáról szóló tanulmányosorozat közreadása és az abban foglaltak további vitára bocsátása 2020 szeptemberétől kezdődően.

A tanulmányosorozat az adott kereteken belül átfogó képet kíván felvázolni a fenti alapvető kérdésekhez kapcsolódóan, többek között

- a konzervatív filozófia és a keresztény egyházak releváns tanításainak,
- a nemzetközi térben Magyarország szerepének és felelősségének,
- a biztonsági kihívásoknak és az arra adható válaszoknak,
- a hazafiasság és a természet védelme kapcsolatának, valamint
- a szélesebb értelemben vett fenntarthatóság kérdéskörének bemutatása révén.

Megjegyzés: A tanulmányok elkészítésére olyan szerzőket kértünk fel, akik saját területük kiváló ismerői és egyben markáns véleménnyel rendelkeznek. Bízunk benne, hogy a megfogalmazottak alkalmasak lesznek arra, hogy gyümölcsöző vitákat generáljanak a fenti fontos kérdésekben. Ugyanakkor a szövegek kizárólag azok szerzőinek véleményét tükrözik és nem tekinthetők a Green Policy Center álláspontjának.

A Green Policy Centerről röviden

A Green Policy Center zöldpolitikával foglalkozó szakmai műhely, melynek elsődleges célja, hogy előmozdítsa az érdemi párbeszédet a fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben, annak érdekében, hogy Magyarország 2050-es klímasemlegességi célja megvalósulhasson.

A Green Policy Center munkája során hagyományos értékeken alapuló, innovatív ötletek, szakpolitikai javaslatok és kutatások készítését folytatja a műhely munkatársai, szakértői és a területükön elismert szakemberek bevonásával. Célunk az ökológiai válság és a klímasemleges, fenntartható társadalmi átállás kérdéseinek megvizsgálása és javaslatok kidolgozása. Konkrét megoldásokra és gyakorlati lépésekre van szükségünk ahhoz, hogy 2050-re Magyarország valóban klímasemlegessé és fenntarthatóvá válhasson és megőrizhessük hazánk természeti értékeit. Ennek mentén a Green Policy Center támogatja konkrét projektötletek azonosítását, kidolgozását, és megvalósítását az állami, a gazdasági és a civil szektor szereplői számára. Már most is látjuk, hogy a klímaváltozás hozzájárul a különféle már meglévő veszélyek megnövekedéséhez, amelyek hazánkat és Európát is fenyegetik, így fontos az ökológiai válság biztonsági kihívásaival is szembenéznünk. Ehhez a Green Policy Center kockázatelemzéseket, hatástanulmányokat és szakmai javaslatokat készít, hogy gyermekeinket a következő évtizedekben is biztonságban tudhassuk.

A Green Policy Centert olyan fenntarthatósággal és éghajlatváltozással foglalkozó szakemberek alapították, akik széleskörű közigazgatási és üzleti tapasztalattal rendelkeznek a hazai és nemzetközi fenntarthatósági és klímapolitikai kihívások feltérképezésében és kezelésében. Közös bennünk a tenni akarás egy modern zöld megoldásokon nyugvó, klímasemleges és fenntartható Magyarország létrehozása iránt. A szakmai műhely munkatársai többéves tapasztalattal rendelkeznek klímapolitikai és fenntarthatósági tanácsadásban és stratégiaalkotásban a köz- és magánszférában egyaránt. Részt vettek hazai és nemzetközi stratégiák, cselekvési tervek, jogszabályok és projektek megalkotásában, értékelésében. Széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkeznek mind a magyar, mind a nemzetközi fenntarthatósági körökben, így a felmerülő környezeti kihívásokra megalapozott és sokszínű megoldásokat tudnak adni.

Ajánlás

Bartus Gábor A szép és a hasznos védelmében - a természet megőrzésének konzervatív útja c. tanulmánya az év egyik legjelentősebb tudományos alátámasztottságú közéleti írása. Fontos, mert az előttünk álló évtizedek egyik legjelentősebb globális (és természetesen nemzeti) kihívásáról, a természet állapotának romlásáról, a környezeti problémákról szól, s fontos, mert e problémák enyhítésének és megszüntetésének Magyarországon újszerű megközelítését javasolja.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy mit gondoljunk a környezeti problémákról, az éghajlatváltozásról, ha ezek létét elhisszük ugyan, de nem akarjuk sarkaiból kiforgatni a világot, s nem a kapitalizmus intézményeinek megszüntetésével, hanem reformjával akarjuk a természeti erőforrások degradációját megállítani. A konzervatív szellemi hagyományból kiinduló írás egy patrióta környezetpolitika szellemi alapjainak lerakásához járul hozzá, s józan hangon szól a józanság megőrzésének fontosságáról. Nem tagadja a természet állapotának romlását, s ebben az emberi beavatkozás szerepét és felelősségét, de nem is hirdeti a világvége hamarost bekövetkezését. Bartus írása a józan ész vezérelte politikai szabályozás jogaiba való visszahelyezését sürgeti az univerzális világmegoldások helyett.

Nekünk magyaroknak a Kárpát-medence természeti erőforrásainak aggasztó állapota, további degradálódása, a magyarság élettereinek romlása, a nemzeti élet egyik legjelentősebb biztonsági kockázatát jelenti. A nemzet megerősítésének célját középpontba állító patrióta politikának épp ezért kezdeményezőleg kell fellépnie a természeti erőforrások elpusztításának megakadályozásában és helyreállításban. Bartus Gábor szerint olyan szellemi fordulatra van szükség, ami az ökopolitika által javasolt egyes környezeti célokat beilleszti a jobboldali patrióta politikába, de ezek eléréséhez működőképes, a fennálló rendet nem felforgató, hanem jobban működővé tevő politikai eszközöket vet be.

A tanulmány a konzervatív környezetpolitika főbb jellegzetességeinek felvázolásával a közös megoldásokat, a legkisebb közös többszöröst is keresi más világnézetek és ideológiai pozíciók képviselőivel, egyben felvázolja, hogy a hazai jobboldal miként léphet fel kezdeményezőleg egy nemzeti természet- és környezetvédelmi minimum kialakításában.

Csige András
(Hétfa Kutatóintézet)

Kivonat

A környezeti válság jelenvalóságából és érdemi voltából indulhatunk ki. Abból, hogy a természet és az általa nyújtott szolgáltatások elvesztése akár végzetes válságokat is okozhat az emberi társadalmaknak. Ennek ma a globális kockázata is fennáll, mert a természet túlhasználata nem lokálisan és időlegesen, hanem a Földön szinte mindenhol és évtizedek óta folyamatosan, egyre gyorsuló mértékben van jelen. A természet felszámolása zajlik, ha meg akarjuk őrizni, érdemes kellő gyorsasággal, de gondolkodási képességeinket megőrizve és használva a megfelelő intézményi védelemben részesíteni. Az érdemi környezetpolitika eddigi eredményeinek megtartása, s ezek megfelelő új elemekkel való kiegészítése időszerűbb nem is lehetne. Ugyanakkor nem lenne értelmes eltúlozni a veszélyeket, a környezeti kihívásokkal reálisan kell szembe nézni, a tagadás és az alarmizmus a politikai közösség reakciójának két szélsőséges, nem megfelelő módja.

A konzervatívok szerint a politikai közösségnek a jó élet valamennyi feltételét érdemes védelemben részesítenie, a jó élet feltételeit pedig ma a természeti tőke elvesztése vagy a környezetszennyezés érdemben veszélyezteti. A környezetvédelem a jó élet politikai feltételei biztosításának mindhárom (egyetemes, társadalmi, egyéni) szintjén releváns lehet. A konzervatizmus alapvető reflexiója a jó élet politikai feltételeire teremti meg a környezeti kérdések instrumentalista megközelítésének lehetőségét: a természetet azért védjük, mert hasznos a jó élet feltételeinek biztosításában. Az oikophilia szabadít meg bennünket a környezeti kérdések kizárólagosan instrumentális megközelítésétől. A természet azért (is) védendő, mert önmagában vett érték, szép. Roger Scruton szerint, ha *„valamit szépnek látunk, kiemeljük a gyakorlati küzdőtérből, és olyan értékkel ruházzuk fel, melyről nem lehet lemondani, nem elcserélhető”*.

A természet- és környezetvédelem iránt elkötelezettek tehát jó kiindulási pontot találhatnak a konzervatív meggyőződésben. A természet szépsége, az ismerős táj az előző generációk által ránk hagyományozott örökség – az otthon – részei, amiről gondoskodnunk illik, és megfelelő állapotban az utánunk következőknek tovább kell adnunk. A konzervatívok szkeptikusak a haladás elméleti konstrukcióival és a megfontolás nélkül hajszolt technikai fejlesztésekkel szemben, amik a természet felélésének is lényeges okainak bizonyultak.

A politikai közösség cselekvési hatékonyságát nagyban segítheti, ha azok támaszkodnak a tudomány eredményeire. Az emberi cselekvések azonban olyan sokrétű hatásokkal bírnak, hogy sokszor csak jelentős bizonytalanság mellett lehet cselekvéseink környezeti következményeit megállapítani. Közgazdasági nézőpontból a természet elvesztése általában cselekvéseink nem szándékolt mellékhatásainak következménye, ezeket a mellékhatásokat pedig sosem lehet teljeskörűen előre jelezni. Minden környezetpolitikai beavatkozás tervével szemben jó érveink lehetnek tehát, miért is nem kellene a tudásunk hiányosságai miatt azt bevezetni. Viszont azt nagy bizonyossággal látjuk: a nem beavatkozás a természet elpusztításához, saját életfeltételeink ellehetetlenüléséhez vezet. Az ismeretek hiánya, bizonytalansága nem a nem-cselekvés mellett, hanem az óvatos, körültekintő (de persze hatásos) cselekvés mellett érv. Ráadásul a tudásunk bővíthető, s tevékenységeink mellékhatásainak legkritikusabb elemei terén az

előrejelzések pontossága is növelhető, nem vagyunk eszköztelenek a bizonytalanság csökkentése érdekében.

Az otthon, a szülőföld védelme a környezet- és tájvédelem stratégiai jellegét indokolja. S hogy megőrizzünk, változtatnunk kell, az adaptáció (a még éppen szükséges változtatás) túlélés, a túlélés pedig az identitásunk fenntartása. Azaz a konzervatizmus nem maradiság, különösen nem egy technikai rezsim változatlanságába vetett hit – ahogy persze nem is utópikus társadalommérnökség és forradalmiság. Ennek gyakorlati leképezése például a ma Magyarországon, hogy forrásainkat a felesleges betonozások helyett a humán és társadalmi tőke fejlesztésére, a természeti erőforrás-hatékony gazdasági tőke támogatására, továbbá a természet rehabilitációjára (például a vizes élőhelyek egy részének visszaállítására a legkevésbé termékeny szántóföldek helyén) kellene költenünk.

A politikai hatalom legtöbb intézménye tekintélyességét gyakran úgy tervezi növelni, hogy magához vonja az alsóbb szintek felelősségét, döntési jogköreit. Így bővül az EU joga a nemzetállamok rovására, a központi kormányzatok hatáskörei a regionális és helyi önkormányzatok rovására, s általában az állami intézmények hatásköröket vonnak el a társadalom köztes intézményeitől és az egyénektől is. Ezzel szemben a konzervatív környezetpolitika alapvető elve a szubszidiaritás érvényesítéséből fakadó hatékonysági előnyök és igazságosság kihasználása. Az *oikophilia* érvényesülése az otthonhoz, a lokalitáshoz való közelség érdemi jelenlétét követelné meg a közösségi döntések meghozatalában.

Nem minden konzervatív keresztény vagy vallásos, és nem minden Istenben hívő konzervatív, de kétségkívül van kapcsolat a kereszténység természetvédelmet szolgáló tanításai és a konzervatív hajlam környezetet elismerő szempontjai, a természet szentségét elismerő álláspontja között. A természet pusztítása a földön való uralkodás (Teremtés 1:28) eltorzítása, a keresztény tanítás nyilvánvalóan nem végzetes kihasználást jelent, hanem a megőrzés melletti használatot.

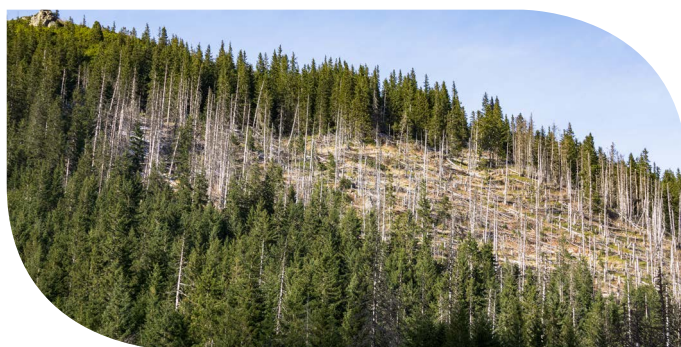
Fel kell ismerni, hogy egyre inkább kezdjük kigondolkodni magunkat a biológiai meghatározottságunkból, s ezt az teszi lehetővé, hogy a felvilágosodással a természetből már kigondolkodtuk magunkat. Sokan például küzdenek az előbbi ellen, anélkül, hogy felemelték volna szavukat az utóbbival szemben – számosan meg fordítva, anélkül próbálnák a természetet védeni, hogy a teremtésre való veszélyt átnának az előbbi jelenségben. A konzervatív megközelítés az élet minden formájának védelme, csak ebben a kontextusban lehetséges a természet megóvása is.

A konzervatív természetvédelem sajátos meggyőződése, hogy a környezet védelméhez leginkább a kapitalizmus intézményei: szabályrendszere és a vállalkozói minőség adnak erőteljes segítséget. A probléma abban áll, hogy a szabályrendszer őrei (a jogszabályalkotók) nem ismerték fel: a természeti erőforrások szűkössé váltak, s ez igényelné a játékszabályok módosítását. A konzervatív a természet megőrzése érdekében nem a gazdasági növekedést akarja korlátozni, hanem az anyaghasználatot a Föld ökológiai eltartóképessége határai (*safe operating space*) közé visszazsorítani.

*A vadon nem azért van eltűnőben, mert civilizálják,
hanem azért, mert elpusztítják.*

(Roger Scruton)

*Az emberiség és annak tevékenységei változtatják meg
káros és veszélyes módon bolygónk természeti környezete-
tét. Ennek eredményeként valószínűleg a alapvetőbben
és a széleskörűbben avatkozunk be a jövőnkbe, mint
korábban bármikor.*

(Margaret Thatcher)

*Itt az idő, hogy nemzetként is ugyanazt az ésszerű
körültekintést alkalmazzuk nagyszerű természeti
erőforrásaink használatában, mint amit bármely
bölcs ember a saját és gyermekei jólétét biztosító
tulajdonainak fenntartásában gyakorol.*

(Theodore Roosevelt)

Bevezetés

E tanulmány célja, hogy egy elhanyagolt hagyomány felelevenítésére hívja fel a konzervatív meggyőződésű gondolkodókat és közösségeiket. Ez a majdnem teljes feledésbe merült tradíció a természeti környezet használatának és védelmének konzervatív megközelítése. A konzervatívok éppen akkor hallgatnak e múltban gyökerező feladatokról, amikor annak mindennapi érvényesítésére talán sohasem volt nagyobb szükség. A második világháborút követően kialakult „jóléti” társadalmak ugyanis majd minden mértékletességről és korlátról megfeledkezve élnek fel a természeti örökségünket, elpusztítva ezzel azt a szépséget, amit a természet önmagában jelent, s lemondva azokról a hasznokról, amiket az ökoszisztémák az emberi jólét fenntartásához és növeléséhez nyújtani tudnának.

Ebben az írásban amellet fogok érvelni, hogy a konzervatív meggyőződésnek kezdettől fogva alapvető eleme volt a természetvédelem, helyesebben: azok az elvek, értékek és attitűdök, amik a természetvédelemhez vezetnek. A konzervatívoknak tehát szükségük van arra, hogy újból integrálják gondolkodási és érzékelési spektrumukba a természet megőrzése fontosságának szempontját.

Ugyanakkor azt is szeretném bemutatni, miért fontos ma, hogy ezeket a hagyományokat felelevenítsük és a közösségi döntésekben alkalmazzuk. Vagyis amellet is szeretnék érvelni, hogy a környezetvédelemnek is szüksége van a konzervatívokra, a természet maradványainak megóvására a konzervatív megközelítés az egyik legésszerűbb és leghatékonyabb. Legalábbis a konzervatív szemléletnek van néhány ma kifejezetten hasznos oldala, például, hogy nem pánikból és nem fejvesztve próbál megoldásokat találni, vagy felismeri az éppen rendelkezésünkre álló társadalmi intézmények lehetőségeit a természetvédelemben, s nem próbál minden adottat eltörölni, majd annak helyére egy utópikus társadalmi rendszert fabrikálni.

Ami mellet viszont nem fogok érvelni, az a mai magyar publicisztikai aréna azon gyakori mantrája, hogy a természetvédelmet bármelyik politikai irányzat vagy párt domináns vagy kizárólagos felségterületének nyilvánítsa, s meglepődjön azon, hogy egyik vagy másik párt vagy politikai irányzat környezeti kérdésekkel foglalkozik. Természetesnek kell tartanunk, hogy az emberiség, a nemzet vagy a helyi közösség előtt álló fontos kihívásokra minden a szavazók bizalmáért vagy a gondolkodó emberek elismeréséért versengő politikai társulás válaszokat keres és megoldási javaslatokat ajánl. A természet védelme érdekében mi sem hasznosabb, mint ez a plurális versengés az alternatív megoldási javaslatok terén. Az érvelés tehát különben sem pártpolitikai természetű, a konzervatív felfogás nem pártelvű.¹ Gyakorlati szempontból annál is inkább, mert a konzervatív pártok gyakorlatilag eltűntek, a konzervatív elvek a mai közbeszéd és választási technikák keretei között nem igazán látszanak alkalmasnak értékelhető számú szavazat elnyerésére, így a nagy jobboldali néppártok konzervatizmust csak nyomokban tartalmaznak. Ezzel egyidőben a zöld pártok és mozgalmak ideológiailag zavarba ejtően sokszínű világában néhol egyes konzervatív meggyőzések markáns képviselője tapasztalható (habár természetesen az ökopolitikai megközelítés a meghatározó).

Sajnos, a pluralizmus – többek között a konzervatívok eltűnése miatt – szinte teljesen, kevés kivételtől eltekintve, kiveszöbben van a környezetpolitika színteréről. A környezeti problémák megoldásáról ma szinte csak az ökopolitika talaján álló zöldek (akár pártok, akár szellemi irányzatok terén) gondolkodnak, a közpolitikai aréna más szereplői aztán vagy átvesznek tőlük

¹ Balázs, 2018, 83. o.

ideákat (mint például a német jobboldal az atomerőmű-bezárások ötletét), vagy a javaslatok radikalitását érezve ellenállnak azoknak (mint a Trump-féle republikánusok az éghajlatváltozás problémáinak tagadásával). A naiv és idealista várakozás itt persze az lenne, hogy ha a környezeti problémák megoldására lennének különféle, a politikai közösségnek felkínált alternatívák a politika valamennyi irányzatától.²

Ez az írás vélhetően másért is népszerűtlen lehet, ugyanis a társadalmi vitákban leghangosabb és legnépszerűbb két nagy környezeti – már-már vallásos – megközelítés egyikével sem ért egyet. Sem azzal, hogy a környezetvédelem az emberiség valaha volt legnagyobb kihívása és a huszonnegyedik órában vagyunk, ha nem akarjuk az emberiség teljes pusztulását előidézni, és a cselekvésre már csak legfeljebb egy évtizedünk van. *Kezdhetünk pánikolni!* – mondta Greta Thunberg, persze a pánikban, stresszben lévő ember nem tud gondolkodni, márpedig, pont az eszetlen, kapkodó környezetvédelemre van legkevésbé szükségünk... Sem azzal, hogy a környezeti problémák nem valósak, csak egy gondosan megtervezett összeesküvéssel így akarják elterelni a figyelmünket fontosabb válságokról, s ezért aztán érdemben nem is kell a természetpusztítással foglalkoznunk. Ellenben azon kiindulási pontot tartom helyesnek, hogy a természeti környezet mértéktelen használata valóban súlyos kihívást jelent (jelenleg az emberiség súlyos problémáinak egyikét), amely probléma megoldását sem elkapkodni, de halogatni sem lehet. *Not alarming, but urging* – szólhat a mérsékelt, felelős megközelítés jelmondata.³

A környezet- és természetvédelem politikai, társadalmi vonatkozásairól szólni nehéz a nélkül, hogy ne tisztáznánk a „zöld” szó használatát. Ennek két egymás mellett élő, de egymással ellentmondásban lévő alkalmazása alakult ki. Egyfelől a „zöld” szóval megjelölhetjük a vizsgálat tárgyát: zöld az, ami a környezeti hatásokkal és a természet állapotával foglalkozik. Másfelől a „zöld” jelölheti a környezeti- és természetvédelmi problémák egy meghatározott szemléletű, értékészletű megoldását, ami különbözik a szociáldemokrata, a liberális vagy a konzervatív javaslatoktól. Azaz vannak a zöld zöldek és a nem zöld zöldek... Ebben a tanulmányban a „zöld” az előbbi értelmében, politikai értéksemleges szerepet majd, ahol pedig a zöld problémák egy speciális megközelítését szeretném majd jelölni, ott az „ökopolitikai” jelzöt fogom használni.⁴

A tanulmány három részből áll. Először a konzervatív hagyomány néhány fontos vonását, valamint ennek a természetvédelemben betöltött szerepét idézem fel kiindulópontként. Fontos hangsúlyozni, hogy a konzervatívok alapvető meggyőződései a természeti problémák nyilvánvalóvá válása előtt már kialakultak, tehát ezek nem a környezeti kihívásokra adott válaszok, hanem a természetvédelemben is később alkalmazhatónak bizonyuló értékekről, elvekről van szó. Másodszor a természet felélésének jelenlegi állását mutatom be, vagyis annak indokoltságát, hogy miért sürgető a természetvédelem konzervatív hagyományát felidézni és alkalmazni. Harmadszor sorra veszem egy konzervatív környezet- és természetvédelmi politika lehetséges jellemző elemeit, alkotórészeit.

² A hazai jobboldal megújult Kommentár folyóirat köré szerveződő egy irányzata a természetvédelem fogalma köré szervezve alapos áttekintését adja a természetvédelem egy lehetséges megközelítésének. Lásd a Kommentár 2020/1. számát.

³ Ezt a megközelítést vélhetően többen is használják, én Hans Bruyninckx (a Leuven-i Katolikus Egyetem egykori professzora, jelenleg az Európai Környezetvédelmi Ügynökség, EEA igazgatója) előadásában hallottam gyakran.

⁴ Az ököpolitikai megközelítés néhány jellegzetessége például (többek között Boda, 2004, 131-138. o. alapján): a környezetvédelem emberi jogi alapú megközelítése, az intergenerációs igazságosság elve alapú érvelés, a globális, egyetemes kezelés igénye, ugyanakkor a lokalizálás igénye a gazdasági kapcsolatokban, a multinacionális vállalati működés kritikája, a biocentrikus gondolkodásmód helyeslése, az elővigyázatosság, a megelőzés és a szennyező fizet elvének hangsúlyozása.

A természetvédelem konzervatív hagyománya

A konzervatív meggyőződés alapvető elemei

A konzervatív gondolkodás⁵ egyik jellegzetes alkotóeleme a politikai közösség időbeli kiterjesztése a jelenben együtt élőkön túl az elődeinkre és az utódainkra is. Ez az örökölt javak iránti megbecsülést és a jövő generációk felé kötelezettséget jelent az örökölt dolgok továbbadására vonatkozóan. Edmund Burke 1790-ben írt *Töprengések a francia forradalomról* című munkája már megelőlegezi a ma divatos fenntartható fejlődés fogalmát, ráadásul jóval világosabb kifejtésben, mint ahogy az a Brundtland-bizottságnak sikerült. „Az állam társas viszony [...]; nem csupán maguk az élők, hanem az élők, a már holtak, s a még meg nem születettek közötti társas viszony ez.” A most élők csak ideiglenes birtokosai és haszonélvezői a társadalmi rendnek, nincs joguk „tékozolni az örökséget, kényük-kedvük szerint roncsolva társadalmunk eredeti szövetét; azt kockáztatván, hogy emberi lakóhely helyett pusztaságot hagynak az utánuk következőkre ...”. Figyelemreméltó különbség a konzervatív megközelítés és a jövő generációk joga mellett ma érvelő progresszívek között, hogy a konzervatív nézet szerint ugyanolyan fontos a mai generációk múlthoz, az elődökhöz való viszonya, mint a jelen és a jövő generációk közötti reláció. A konzervatívok tradicionalizmusának egy következménye, hogy mivel tisztelik az elődeik generációi által kialakított szokásokat és intézményeket, s a társadalmi rendben a közösség által felhalmozott gyakorlati bölcsesség megtestesülését látják, nem mindegy számukra, hogy a jövő generációk számára mit hagynak örökölni.⁶

A múltból kapott örökség tisztelete egy másik szempontoz is elvezet, ez pedig a változtatással, a fejlesztéssel – különösen az elméleti spekulációkból, utópiákból levezetett változtatással⁷ – szem-

⁵ A tanulmány ezen része alapvetően a konzervatizmus angolszász hagyományára támaszkodik. (Lásd ehhez Megadja, 2018 cikkének 4. lábjegyzetét.) Így számos fontos mellékág elemzése kimarad, például a német konzervatív ökológiai irányzatnak vagy az amerikai dél jellegzetes természetszemléletének (lásd ez utóbbiról: Szilvay, 2020) ismertetése. – A források terén igyekeztem a magyar nyelven is olvashatókra fókuszálni, hogy az érdeklődők számára az irodalmak könnyebben elérhetőek legyenek.

⁶ A jövő nemzedékeivel szembeni felelősséget Scruton (2018, 209. o.) is Burke ezen gondolatából vezeti le.

⁷ Kekes, 2001, 61. o.; Quinton, 1995, 20. o.

beni szkepszis. A konzervatív nem eleve és minden körülmények között ellenzi a változtatást, s nem is reakciós abban az értelemben, hogy nem kíván visszaállítani valamilyen ideálisnak gondolt elrendeződést a távoli múltból⁸, továbbá a kipróbáltat csak akkor védi, ha az egyben az igazi is⁹, de elveti azt a gondolatot, hogy a fejlesztések önmagukban való jót jelentenének. Micheal Oakeshott 1956-os esszéje, a Konzervatívnak lenni, így érvel erről: „[...] az újítás biztos veszteséggel és lehetséges nyereséggel jár, ezért a bizonyítás terhe, hogy a javasolt változás összességében előnyös lesz, a leendő újító vállán nyugszik.” Továbbá Oakeshott szerint az újítással kapcsolatos bizonyításban annál inkább számíthatunk pozitív eredményre, minél inkább igaz az újításra, hogy az valamilyen meghatározott hiányosságra adott válasz (a már létező viszonyok kiigazítása), s nem a tökéletesség valamely víziójából levezetett nagyszabású reform. A változtatások összes hatása ráadásul sosem jelezhető előre tökéletesen, mert sosem tudjuk pontosan előre kiszámítani, mi lesz az emberek reakciója egy-egy változásra. Az emberi cselekvések nagyszámú mellékhatást idéznek elő, a mellékhatások által okozott veszteségek vagy nyereségek pedig alaposan deformálhatják a cselekvés elsődleges várt eredményét. Ezt az ismeretelméleti szkepticizmust a konzervatizmus a pluralizmus alapvető, de nem korlátozhatatlan támogatásával próbálja elviselhetővé tenni.¹⁰

A technológiai haladáson alapuló fejlesztések kapcsán más probléma is azonosítható. Roger Scruton szerint mivel a technológia évről-évre fejlődik, de a technológiai haladás az eszközeinket és nem a céljainkat érinti, lehetővé vált az a tévedés, az olyan gondolkodásmód, ami összekeveri az eszközt a céllal, s a természet feletti uralom rosszul értelmezett formájához vezet.¹¹ A cél és az eszköz összekeverése aztán ma divatos javaslatokhoz vezet, különösen akár a kapitalizmus és a piacgazdaság intézményeinek radikális elvetéséhez. Mivel céljaik az embereknek vannak, ha egyes eszközöket (például a gazdaságszervezését) megváltoztatunk, még nem biztos, hogy megváltoztattuk az emberek közjó szempontjából károsnak bizonyuló céljait.

S van még egy ok, ami miatt a konzervatívok szkeptikusak a körzövel-vonalzóval tervezett nagyszabású társadalmi átalakításokkal szemben, s inkább bíznak a fokozatosságban, a közösség egésze által felhalmozott gyakorlati tapasztalatokon (s nem az utópisztikus elméleti terveken) alapuló, lépésről-lépésre történő kiigazításokban és módosításokban. Ez pedig annak belátása, hogy emberek nem tökéletesek sem intellektuális, sem erkölcsi nézőpontból: tévednek és hajlanak a rosszra is. Ezért a radikális átalakításokkal szembeni ellenszenv: „*a gyakorlati radikalizmus erkölcsileg is kockázatos, és szellemi-spirituális értelemben is veszélyes*”.¹² A konzervatívok nézete szerint a tévedésre és rosszra való hajlamunkat a megfelelő intézmények tarthatják kordában. Ennek persze jelentős korlátai vannak, mert rossz emberek nyilvánvalóan rossz intézményeket is létrehozhatnak, ezen a téren tehát a teljes siker elérése lehetetlen. A konzervatizmusnak ezért velejárója a realista pesszimizmus, azaz a tökéletlenségek elterjedtségével való szembenézés.¹³

A konzervatívoknak nincs állandó célrendszere, a jó élet valamennyi, az adott korban releváns feltétele védelem tárgya. A konzervatívok a természet egészségét és az emberi egészség környezetszennyezésektől való megóvását a jó élet egyik lényeges feltételeként tartják számon. Ugyanakkor számos más fontos politikai feltétele is van a jó életnek, mint – többek között –

⁸ Quinton, 1995, 24. o.

⁹ Kekes, 2001, 19. o.

¹⁰ Balázs, 2003, 248. o.

¹¹ Scruton, 1995, 56-57. o.

¹² Balázs, 2018, 72. o.

¹³ Kekes, 2001, 78-85. o.

a béke, a biztonság, az igazságosság, a szabadság, a rend vagy a tolerancia.¹⁴ Ezek a feltételek maguk is konfliktusba kerülhetnek, s tértől-időtől függő, mikor melyik feltételnek van nagyobb szerepe a jó élet lehetőségét fenyegető veszélyek elhárításában. Háború esetén felértékelődik a béke és a biztonság szerepe, járvány esetén az emberi egészségé. A mai konzervatizmus számára a természetvédelem azért lesz fontos tényező, mert a jó élet feltételeit ma a természeti tőke elvesztése vagy a környezetszennyezés érdemben veszélyezteti. A konzervatizmus alapvető reflexiója a jó élet politikai feltételeire teremti meg a környezeti kérdések instrumentalista megközelítésének lehetőségét: a természetet azért védjük, mert hasznos a jó élet feltételeinek biztosításában.

A konzervatív gondolkodás azonban ennél tovább is megy, szemlélete (és Roger Scruton 2012-es *Zöld filozófia* könyve) szerint az ember világhoz kapcsolódása az otthonon keresztül történik. Az otthon szeretete (*oikophilia*) „magába foglalja az összes legmélyebb kötődésünket, olyan erkölcsi, esztétikai és spirituális érzelmekben jut kifejeződésre, amelyek áthatják és átalakítják világunkat, olyan biztos otthont hozva így létre mindennapi kényszerűségeink közepette, amely az utánunk következő nemzedéket is szolgálni fogja”.¹⁵ Az *oikophilia* szabadít meg bennünket a környezeti kérdések kizárólagosan instrumentális megközelítésétől. A természet azért védendő, mert önmagában vett érték, szép. S azáltal, hogy „valamit szépnek látunk, kiemeljük a gyakorlati küzdőtérből, és olyan értékkel ruházzuk fel, melyről nem lehet lemondani, nem elcserélhető”.¹⁶

A természet- és környezetvédelem iránt elkötelezettek tehát jó kiindulási pontot találhatnak a konzervatív meggyőződésben. A természet védendő és csak felelősen használandó mind önértéke – szépsége -, mind hasznossága miatt. A természeti értékek, az ismerős táj az előző generációk által ránk hagyományozott örökség – az otthon – részei, amiről gondoskodnunk illik, és megfelelő állapotban az utánunk következőknek tovább kell adnunk. A konzervatívok szkeptikusak a haladás elméleti konstrukcióival és a megfontolás nélkül hajszolt technikai fejlesztésekkel szemben, amik a természet felélésének is a legfontosabb okainak bizonyultak.

Környezetpolitika a politikai erkölcs háromszintű felfogásának tükrében

A jó állapotú természeti környezet a jó élet egyik feltétele, s mint ilyet a konzervatívok védelmére érdemesnek találhatnak. A környezetvédelem a jó élet politikai feltételei biztosításának mindhárom (egyetemes, társadalmi, egyéni) szintjén releváns lehet.¹⁷

A politikai erkölcs egyetemes szintjén az ember fiziológiai szükségleteinek kielégítésének követelményét találjuk. Minden emberi élet megélésének előfeltétele az életben maradás, például a levegőhöz, az ivóvízhez, a táplálékhoz való hozzájutás. A környezetszennyezés egyik lehetséges következménye ezen feltételek megsértése. A levegő nagymértékű kén-dioxid szennyezettsége, az ivóvíz dioxin-tartalma, a zöldségek nehézfém szennyeződése például mind-mind súlyos betegségekhez vagy emberek halálához vezethetnek. Az ilyen esetekben megfelelő környezetvédelmi intézkedések, korlátok, szabályozók bevezetése alapvető kötelezettség. Ez a kötelezettség ráadásul nem függ a különböző társadalmak eltérő preferenciáitól, szokásaitól és tradícióitól,

¹⁴ Kekes, 2001, 44-51. o.

¹⁵ Scruton, 2018, 208. o.

¹⁶ Scruton, 2018, 247. o.

¹⁷ A jó élet politikai feltételeiről lásd: Kekes, 2001, 44-51. A jó élet politikai feltételei (a politikai erkölcs) védelmének három szintjéről lásd: Uo. 156-269. (részletesen) vagy 270-274. (röviden).

minden országtól elvárható, hogy hatékony intézkedésekkel biztosítsa a területén élők életben maradásának és súlyos betegségektől való megkímélésének feltételeit.

Vannak olyan környezethasználatok, amelyek nem veszélyeztetik az emberi egészséget vagy a jó élet más alapvető, elsődleges értékét, azonban mégis megsérthetik egy adott társadalom múltban kialakult hagyományait, a társadalom tagjainak meglévő életfelfogásait, azok elveit. Ezek a politikai erkölcs második, társadalmi szintjét képező értékek eltérőek lehetnek térben és időben. E különbségeket jól példázzák azok az eltérések, melyek a különféle társadalmak egyes állatfajokhoz való eltérő viszonyulását mutatják. A kutya szinte családtag az európai kultúrákban, míg az étlapok egy szereplője egyes távol-keleti országokban. A rókavadászat az angol tradíció része (volt), míg barbár cselekedet más európai emberek érzése szerint. Az Egyesült Államokban éppen a tradicionalizmus, az adott pillanatban élők által ismert és szeretett értékek jövő generációkra való hagyományozásának szándéka vezetett a nemzeti park intézményének létrehozásához.

A jó élet politikai feltételei védelmének harmadik, egyéni szintje az egyéni életfelfogások lehetőségével kapcsolatos. A környezetre vonatkozóan is számos ilyen különféle felfogás létezik. Lényeges, hogy csak azokat az életfelfogásokat tartalmazhatja a harmadik szint, melyek nincsenek hatással az alapvető, univerzális emberi szükségletekre és az adott társadalom erkölcsi identitására. Példaként egy ma rendkívül divatos vitával illusztrálhatjuk a környezethasználattal kapcsolatos életfelfogások sokszínűségét. Számos környezetvédő szerint a sokasodó környezeti konfliktusok oka a túlzott anyagi jólét, a mértéktelen fogyasztás. Rámutatnak arra, hogy a jó élet elsősorban nem az anyagi, hanem a szellemi, lelki gyarapodástól függ, s felhívják a fogyasztás radikális csökkentésére. Természetesen a puritán életet élők, a szerzetesek is boldog, teljes életet élhetnek, azonban nem biztos, hogy ez minden ember számára járható út lehet. A környezetpolitikai viták többsége az eltérő egyéni életfelfogások megnyilvánulásaként is értékelhető. Épüljön-e szupermarket a város szélén vagy maradjon meg ez a terület virágos rétnek, létesüljön-e elkerülő út vagy hagyjuk háborítatlanul ott az erdőt, a folyó hajózhatóságát javítsuk-e duzzasztással vagy őrizzük meg élőnek és vadregényesnek a mellékágakat – ezek mind-mind az adott társadalomban együtt élők eltérő megítélései alá fognak esni.

A helyes környezetpolitika, a jó környezeti szabályozás figyelembe veszi, hogy a megfigyelhető környezetszennyezési jelenség a politikai erkölcs (azaz a jó élet megélése feltételeinek) mely szintjének értékeit veszélyeztetheti. Az emberi élet alapfeltételeit lehetetleníti-e el, az adott társadalom konvencióit sérti-e meg, vagy az egyes emberek életfelfogásaival ellentétes-e. Fontos megjegyezni, hogy a természet elvesztésével egyes környezeti kérdések az egyéni szintről (ahova évszázadokon keresztül tartoztak) átcsúszhatnak a társadalmi vagy egyetemes szintre, mert például egy erdő kivágása már nem csak a mellette élők érdekében tartozhat, hanem olyan ökoszisztéma-szolgáltatásokat is csökkenthet, ami a távolabb élők számára is a jó élet megélése érdekében esélyét ronthatja.

A jó élet politikai feltételei védelmének egyetemes szintjén globális, univerzális, mindenkire kötelező szabályokat lehet és kell felállítani, akár nemzetközi egyezményekben is, melyek világszerte azonos minimális követelményeket írnak elő azon szennyező anyagok kibocsátásának feltételeire, maximális nagyságára, melyek az emberek egészségét közvetlenül vagy közvetve (az ökoszisztéma-szolgáltatások elvesztése révén) veszélyeztetik. A társadalmi szinten az egyes országok eltérő szigorúságú korlátozásokkal élhetnek, amely egységesen érvényes az adott hagyományon belül, de nem érvényesíthető feltétlenül más kultúrákban. Ennek eredményeként ugyanazon környezethasználat más-más szabályaival találkozhatunk a különböző államokban.

A konzervatív megközelítéssel szemben a progresszív ökopolitikai konszenzus szerinti gondolkodás azonban egybemossa e három szintet, s a társadalmi vagy egyéni preferenciákat is mint univerzális, az emberi élet alapvető fiziológiai védelmét szolgáló szempontokat mutatja be; mindig a jó élet környezeti feltételeinek védelmét részesíti előnyben, ha konfliktus keletkezik a jó élet különböző politikai feltételeinek egyidőben való teljesíthetőségét illetően.

A konzervatív környezetpolitika a környezetvédelem eltérő megközelítését, érvényesítését követeli meg a jó élet feltételei biztosításának egyetemes szintjén (amikor az emberi egészséget védjük a mérgező, megbetegítő szennyezésektől), társadalmi szintjén (amikor például a hagyományok szabályozzák a társadalom és egyes fajok közötti kapcsolatot) vagy egyéni szintjén (a boldogságot a fogyasztói javak felhalmozásának segítségével vagy az anyagi javaktól való elfordulással, spirituális életvitellel találjuk-e meg). A konzervatizmus a jó állapotú környezetet a jó élet egyik lényeges, de nem kizárólagos, minden más feltételt megelőző kritériumának tartja, mely feltételek egymással való konfliktusa esetén az adott helyzet alapos vizsgálata alapján lehet eldönteni, milyen mértékben érvényesülhetnek az adott szituációban egymással össze nem egyeztethető kritériumok.

A konzervatív környezetpolitika vívmányai

A konzervatív meggyőződés sokáig nem csak érvényesült a politikában, de a természetvédelmet és a környezetpolitikát tulajdonképpen a konzervatívok hozták létre. A 19. századi konzervatívok alapvető élménye volt a népességnövekedésből, a gazdasági aktivitás gyors bővüléséből és a technikai újításokból fakadó látványos átalakulása az élet feltételeinek. A hirtelen elszabaduló iparosodás a megszokott táj és a természet szépségeinek elvesztéséhez vezetett, ami a környezetvédelmi érvelések és mozgalmak megjelenését eredményezte Angliában, Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban is. Az érvelők és a mozgalmak vezetői között meghatározóak voltak a konzervatívok.¹⁸

Az emberi egészséget a környezetszennyezések ártalmaitól védő egyik legelső¹⁹ intézkedés a Benjamin Disraeli által bevezetett vízminőségi és szennyvíztisztítási program volt. Disraeli híres, 1872-es Crystal Palace-beli beszédében kijelentette: „egy államférfi számára a nép egészségi állapota a legfontosabb kérdés. (...) Idetartozik a természet legfőbb adományainak - a levegőnek, a világosságnak és a víznek - a megfelelő biztosítása.”²⁰ Theodor Roosevelttel amerikai elnök a 20. század első éveiben a nemzeti parkok gyarapításával, a National Park Service létrehozásával és a más módon védett közterületek kialakításával tűnt ki. Természetvédelmi intézkedései az ország területének majd tizedét érintették valamilyen módon. Winston Churchill a londoni szmog tragédiájára válaszul vezette be a tisztalevegő-törvényt. A világ első környezetvédelmi minisztériuma Bajorországban, tartományi szinten jött létre a Keresztényszociális Unió (CSU) kezdeményezésére. Richard Nixon elnöksége alatt jött létre az USA szövetségi szintű környezetvédelmi hatósága, az EPA, Edward Heath kormányában ült először környezetvédelmi miniszter Nagy-Britanniában. Margaret Thatcher az első politikusok között volt, akik az éghajlatváltozás és a természetpusztítás elleni hatékony fellépéseket sürgették.

¹⁸ Békés, 2019, 311. o.

¹⁹ Legelső abban az értelemben, hogy a modern intézményes környezetvédelem megteremtőjének számíthat. Bizonyos természetvédelmi intézkedések számos korábbi korban is megjelentek már. Az ókori görög és római birodalmakban már ismerték a hulladékkezelés és a szennyvíz-elvezetés technikáit. Nagy Péter cár tiltotta a Néva szennyezését, a Napkirály korlátozta a Párizs környéki erdőkben a fakivágásokat, sőt a fenntartható természeti erőforrás menedzsment korai előképét is a 18. század elején találjuk Hans Carl von Carlowitz szász udvari bányafelügyelő erdőgazdálkodási útmutatójában.

²⁰ Disraeli, 2000, 557. o.

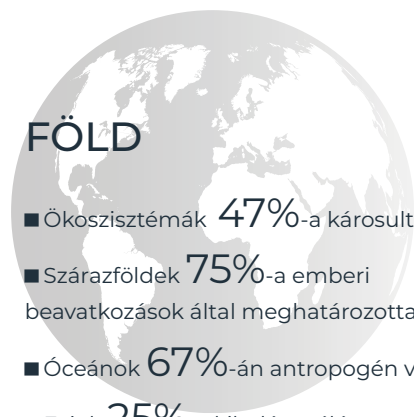
A dolgok állása: a természet mai állapota

A természeti környezet mennyiségi és minőségi változása legalább az elmúlt fél évszázadban gyakori témája a tudományos kutatásnak. A módszertanok fejlődésének eredményeképpen a természetről való tudásunk ugyan még ma sem nélkülözi a fehér foltokat, de a kihívás nagyságrendjének érzékeléséhez kellőképpen igazolt eredmények állnak rendelkezésünkre.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az emberi társadalmak mindig rá voltak utalva a természet javainak használatára, s az első állandó települések létrejöttétől kezdődően az élelem megszerzése és a használati eszközeink előállításának a természet teljes mennyiségének fogyasztásával járt együtt (a természeti tőkének nem csak a hozamát, az ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokat használtuk, hanem magát a tőkét is). Amíg kevesebben voltunk és az egy főre eső fogyasztásunk is szerényebb volt, addig főleg a tőke hozamaiból éltünk, a természet mennyiségének csökkenése elhanyagolható volt a természeti tőke teljes mennyiségéhez képest. Globális skálán a természet esetleges túlhasználatai marginálisak voltak, az emberiség egészének túlélését sosem fenyegették. Ezzel együtt lokális problémákat már korábbi évszázadokban is okozott a rossz természeti erőforrás gazdálkodás. Angkor Vat vagy a Húsvét-szigetek civilizációinak összeomlásában a vízgazdálkodás túlbonyolítása vagy az erdők teljes eltüntetése játszott alapvető szerepet.²¹

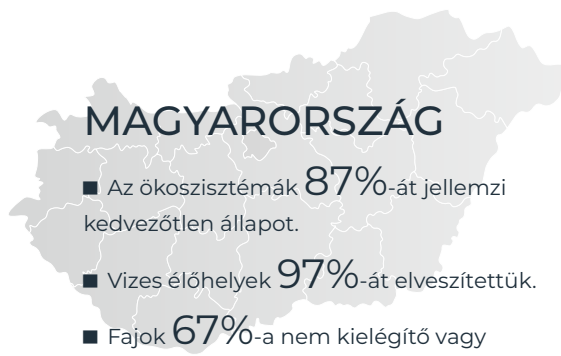
A természet által nyújtott szolgáltatások elvesztése tehát okozhat akár végzetes válságokat is az emberi társadalmaknak. Ennek ma a globális kockázata is fennáll, mert a természet túlhasználata nem lokálisan és időlegesen, hanem a Földön szinte mindenhol és évtizedek óta folyamatosan, egyre gyorsulóan növekvő mértékben jelen van.

²¹ Diamond, 2005 mutatja be, miként bukhat el egy civilizáció a természeti feltételeinek nem megfelelő figyelembevételére, fenntartása miatt

FÖLD

- Ökoszisztémák **47%**-a károsult.
- Szárazföldek **75%**-a emberi beavatkozások által meghatározottak.
- Óceánok **67%**-án antropogén változás.
- Fajok **25%**-a kihalás szélén.
- Gerinces fajok **50%**-a eltűnt.
- Földművelésre alkalmas területek **23%**-án figyelhető meg produktivitás-csökkenés.

MAGYARORSZÁG

- Az ökoszisztémák **87%**-át jellemzi kedvezőtlen állapot.
- Vizes élőhelyek **97%**-át elveszítettük.
- Fajok **67%**-a nem kielégítő vagy rossz állapotú.
- Hazánk területének felén néhány mezőgazdasági termény monokultúrái terpeszkednek.
- Magyarország a harmadik a biológiailag aktív felületek lebetonozásában

Az ökoszisztémák 47%-a károsult a világban átlagosan. A szárazföldek felszínének háromnegyede már alapvetően az emberi beavatkozások által meghatározottak, az óceánok területének pedig kétharmadán figyelhető meg érdemi antropogén eredetű változás. A fajok negyede néz szembe a kihalással. Az elmúlt ötven évben a gerinces fajok egyedeinek több mint fele tűnt el. A földművelésre elvileg alkalmas területek 23%-án figyelhető meg a termőföld-degradáció okozta produktivitás-csökkenés, Európában Magyarország a legveszélyeztetettebb három ország közé tartozik (Csehország és Spanyolország mellett). A mérsékelt égövben legnagyobb biodiverzitással rendelkező vizes élőhelyek (lápok, mocsarak, stb) 85%-át elveszítettük. Mi magyarok ebben még szorgalmasabbak voltunk, a vizes élőhelyek 97%-át számoltuk fel. Az ökoszisztémák területének visszaszorítása Európában továbbra is jelentős mértékű, 2000 és 2018 között 7,1 %-kal nőtt a mesterséges felszínborítottság nagysága. Hazánk területén az EU élőhely-védelmi irányelv szerinti fajok kétharmada nem kielégítő vagy rossz állapotú. Még rosszabb a helyzet az élőhelyek tekintetében, a kedvezőtlen állapot az ökoszisztémák 87%-át jellemzi.²²

Ha figyelmünket saját otthonunk, szülőföldünk állapotára irányítjuk, nem kevés aggodalomra okot adó jelenséget látunk: az otthon és a szülőföld felszámolása zajlik, a kikényszerített modernizáció embertelen jellege a Kárpát-medence természeti örökségének brutális eltüntetésében nyilvánul meg. Ezért a konzervatívoknak sehol máshol nem sürgető hatékonyabban cselekednie a környezet védelmében, mint éppen Magyarországon.

Itthon a mérsékelt égövi ökoszisztémák leggazdagabbikát, a vizes élőhelyeket (folyóákat, lápokot, mocsarakat, nedves réteket) „sikerült” a legnagyobb arányban eltüntetnünk, a pusztítás itt 97%-os. Radikálisan csökkent a tájhasználat változatossága: hazánk területének felén(!) néhány mezőgazdasági termény óriási monokultúrái terpeszkednek (bőven túllépve a Kárpát-medence magyarságának ételmisszer-szükségletét). Ennek a változásnak a zöme a 19. századra esett, de igyekszünk elődeinket mindebben követni a rendszerváltoztatás óta is. EU-s összehasonlításban 1990 óta Magyarország a harmadik a biológiailag aktív felületek (természet, szántóföld) lebetonozásában, az antropogén használatú területek növekedési ütemében. (Mivel Görögország az első, felmerül a kérdés, vajon van-e ok-okozati kapcsolat a betonozás és aszfaltozás iránti kóros szenvedély és a gyenge, leszakadó nemzetgazdasági teljesítmény között?)

²² Az adatok, értékelések forrásai: EEA (2019), IPBES (2019), IPCC (2014), NFFT (2019)

Ezek az adatok különösen aggasztók annak a tudásunknak a tükrében, hogy a biodiverzitás csökkenésének fő oka nem a klímaváltozás, hanem a területhasználat-változás. A változás városi léptékben is zajlik: kevésbé becsüljük, még kevésbé fejlesztjük a városi parkokat, zöldterületeket, kisebb erdőket. S éppen csak sikerült a Balaton vízminőségét rendbe hozni, hogy a féktelen nyaralóépítési láz (a szerzési vágy) ne tarolna le nádasokat, vagy ne készülne radikálisan megváltoztatni a Balaton-felvidék szőlőtermesztésre-borászatra berendezett tájképét, tájhasználatát. A hely megváltoztatása a nemzeti karakter megváltoztatása - biztos ilyen a mi nemzeti karakterünk? Ilyenné akarjuk tenni?

A természet felszámolása tehát nagy sebességgel zajlik, ha meg akarjuk őrizni, érdemes kellő gyorsasággal a megfelelő intézményi védelemben részesíteni. Az érdemi környezetpolitika eddigi eredményeinek megtartása, s ezek megfelelő új elemekkel való kiegészítése időszerűbb nem is lehetne.

Azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy miért pusztul a természet körülöttünk, ha egyébként a környezetvédelemnek immár több évszázados hagyománya van? Sőt, olyan eredményeink is vannak, mint például az ózonlyuk növekedésének megállítása, majd méretének csökkentése, vagy az európai erdők megóvása a savas esők káraitól, vagy számos országban, városban a levegőminőség javítása. Az Európai Unióban 2000 óta minden jelentős levegőszennyező-anyag kibocsátása csökkent.²³ A pozitív, eredményes környezetvédelmi beavatkozások sora még hosszasan folytatható lenne.

A környezetvédelmi eredményeink kiterjedtsége és érdekessége, illetve a természet pusztulása között nincs ellentmondás. A 19. század vége óta kibontakozott intézményes környezetvédelem célja ugyanis elsősorban és döntő részben az ember megóvása volt a termelési-fogyasztási tevékenységek azon mellékhatásaitól, amik az egészségre káros jelenségeket okoztak maguknak az embereknek. Ha a levegő ólomtartalma veszélyeztette az egészséget, akkor környezetvédelmi intézkedést hoztunk az üzemanyagok összetételére vonatkozóan és szigorítottuk a termelőüzemek kibocsátási normáit. Ha kedvenc tavaink vize a benne lévő szennyezőanyagoktól alkalmatlanná vált a fürdésre, akkor szabályokat alkottunk a szennyvizek megtisztítására. Ezek a beavatkozások azonban nem változtatták meg a termelés-fogyasztás alapvető sémáját: természeti tőkét használtunk el annak újratermelődésénél nagyobb ütemben. A természet elfogyasztása nem változott meg, csak annak „piszkos” formáiról áttértünk annak „tisztá” változataira. A környezetvédelem – nem a konzervatív elméletekben, hanem a kormányzatok mindennapi gyakorlataiban – ritkán volt a természet megóvása, jóval inkább az emberi egészség közvetlen, rövid távú védelmének egy speciális formája. A természet felszámolása és az ökoszisztéma-szolgáltatások elvesztése az ember életminőségét csak közvetettebb módon és inkább hosszú távon befolyásolja.

A 20. század folyamán az emberi társadalmakon átáramló, természetből kivett anyagok mennyisége nyolcszorosára növekedett. Az emberi tevékenységek számára egyre újabb és újabb, korábban „érintetlen” természeti területeket foglaltunk el, az ökoszisztémák egyre kisebb helyekre szorultak vissza. Végül az üvegházgázok légkörbe juttatásával beavatkoztunk az éghajlati viszonyokba is. Az emberi anyaghasználat (material throughput), a területhasználat-változtatás és az éghajlatba való beavatkozás a természet pusztításának három meghatározó antropogén oka, mindegyiket dinamikusan növeltük már a 20. század során, s tovább fokoztuk a 21. század első két évtizedében is.

²³ EEA, 2019, 192. és 201. o.

A konzervatív környezetpolitika néhány jellegzetessége

1. Mit kezdjen a konzervatív a környezeti és klímatudomány bizonytalanságaival?

Napjainkban az általános meggyőződés az, hogy a környezeti válság közpolitikai kezelésének a tudomány megfigyelésein, eredményein és következtetésein kell alapulnia. A tudomány pedig megkérdőjelezhetetlen, biztos információkkal szolgál. A környezetpolitika igazi meghatározója tehát a tudós, a szakértő, aki tulajdonképpen tollba mondja a teendőket a nemzeti vagy helyi politikai vezetőknek.

Valójában azonban a világról való tudásunknak a tudomány nem egyedüli forrása, gondolkodási keretként szolgál még számunkra a misztika, a művészet, a mágia (*best practice*) és a hit is.²⁴ Továbbá a környezeti tudományos eredmények nem mindegyike teljesen megbízható. Az ökológiai tudományok pontosan dokumentálják és elemzik a múlt történéseit, de nagyon nehéz az ökoszisztémák jövőbeli változásait bizonytalanság nélkül előre jelezni. Különösen az éghajlatváltozás tudománya van kitéve módszertani nehézségeknek. S egyébként is, a tudománynak magának a lényegéhez tartozik az eredmények (a vonatkozó tudományos eljárási szabályok szerinti) megkérdőjelezése.²⁵

Dolgunkat nehezítik azok a szereplők, akik nem valamiféle szakmai higgadsággal, visszafogottsággal interpretálják eredményeiket, de társadalmi előzetes normatív meggyőződéseiket is kinyilvánítva alkotnak véleményt, próbálják döntésre sarkallni a politikusokat. A Facebook-bejegyzések, a Twitter-üzenetek és a kétmondatos tv-nyilatkozatok világában egyébként sem egyszerű a tudományos eredmények egyrészt-másrészt jellegzetességeit árnyaltan megvilágítani. Így lesznek aztán az 5-10%-os valószínűségű legrosszabb forgatókönyvekből biztosan várható, az újságcikkeket kizárólag uraló kimenetek.

²⁴ Mérő, 2019

²⁵ Balázs, 2020

A másik póluson a környezetvédelem szükségességét leginkább a környezeti tudományos előrejelzések pontatlanságaira hivatkozva szokták megpróbálni kikezdeni. Kifogyhatatlan a tárháza a be nem vált jóslatoknak, előrejelzéseknek (például, hogy lehűlést okoz a klímaváltozás, mikorra fogyunk ki egyes nyersanyagokból stb. - a környezetvédelem egyik első bestsellere, a *Növekedés határai* tele van be nem vált előrejelzésekkel). Számos szkeptikusnak ennyi elég is, ha a tudósok nem tudnak rendesen előrejelezni, akkor az éghajlatváltozás vagy más környezeti kár nem is létezik, nem érdemes a politika figyelmére, mert az ő narratívájuk szerint csak „zöld hisztériakeltés” zajlik...

A megoldás, ha van, akkor a két szélsőséges álláspont között keresendő. Egyrészt sem a tudománynak nincs különleges felhatalmazása a környezetvédelemmel kapcsolatos közösségi cselekvések irányítására, másrészt téves lenne egyes pontatlan előrejelzésekre hivatkozva a tudomány pontos, vagy csak kis hibahatárokkal bíró eredményeit is kidobni az ablakon.²⁶ A politikai közösség cselekvései hatékonyságát nagyban segítheti, ha azok támaszkodnak a tudomány eredményeire.

Érdemes a tudományos eredményeket megkülönböztetni a megbízhatóságukra való tekintettel. A leginkább vitatott éghajlatváltozási tudományterületen is érdemes ezt a megközelítést alkalmaznunk. Magának az éghajlat megváltozásának a ténye biztos adatokon, mért eredményeken nyugszik. A globális átlaghőmérséklet növekedése, az aszályok gyakorisága vagy a csapadékeloszlás megváltozása pontosan mérhető és jól dokumentált. Ugyancsak jól dokumentáltak és pontosan megállapíthatók az éghajlatváltozás egyes hatásai: a mezőgazdasági terméseredmények változásai, a csapadékeloszlás megváltozásából adódó veszteségek vagy a hóhullámok nyomában megemelkedő mortalitás. Amiben van még bizonytalanság (bár az ehhez szükséges módszertan sokat fejlődött az utóbbi évtizedben és a bizonytalanság itt is kisebb lett), az az éghajlatváltozás okainak megállapítása, mennyiben ember okozta, s mennyiben természetes okok következménye ez. Minél inkább megfelelőbb modelleket tudtak kidolgozni és futtatni, annál inkább olyan eredményeket kaptak, ami az antropogén okok döntő voltát támasztják alá. Tovább növeli a bizonytalanságot, hogy a megfelelő politikai döntésekhez nem csak a természettudományos számítási kimenetekre van szükségünk, de azok beillesztésére a közgazdasági elemzésekbe is, s az ökonómiai modellezésnek is vannak még nem egyszerűen megoldható nehézségei, például a megfelelő diszkontráta megválasztása.

Maga a tudomány is sokat tesz a bizonytalanságok csökkentéséért. Az olyan nemzetközi szervezetek, mint az IPCC és az IPBES, kiterjedt és alapos meta-analízissel értékelik az éghajlatváltozás és a biodiverzitás területén bekövetkező változásokat és azok tudományos elemzéseit. Így az elmúlt évtizedben a kutatók kiemelten vizsgálták az éghajlatváltozás lehetséges okainak szerepét, s így növekedett a bizonyosság a változás antropogén (emberi tevékenységeknek köszönhető) eredetében.

Következzen most néhány szempont, miként viszonyulhatunk a tudományos eredmények bizonytalanságaihoz!

Először is, higgyünk a tapasztalatainknak is! Jó néhány esetben a természetpusztítás vagy a környezetszennyezés látható, hallható, szagolható. Persze érzékszerveink is félrevezethetnek bennünket, de a mindennapi tapasztalatok és a tudományos eredmények összecsengése növelheti a bizonyosságot.

²⁶ Egy friss elemzés szerint még a sokat szidott éghajlatváltozási számítógépes modellek is meglepően pontosak. 14 különböző modellel 1970 és 2001 között készült előrejelzést a mában értékelve 10 modellről derült ki, hogy nincs statisztikailag szignifikáns eltérés az előrejelzett értékeik és aztán a valóságban mért és feljegyzett adatok között. Lásd erről: Cornwall, 2019

Másodszor, ne kezeljük egy kalap alatt a különböző megbízhatóságú tudományos eredményeket! A környezeti állapot vizsgálatokor, az ökoszisztémák minőségének tanulmányozásakor sok tényezőt nagyon pontosan, megbízhatóan tudunk mérni, számítani. Számos esetben arra is nagyon megbízható ismereteink vannak, hogy miként állítható fel ok-okozati kapcsolat egyes környezethasználatok és egyes társadalmi károk között. Ezekre a tudományos eredményekre bátran alapozhatunk közpolitikai intézkedéseket. Például nagyon pontosan mérjük a szennyezetttség alakulását a hazai települések levegőjében, s a mért adatokból az is világos, hogy a szennyezés fő oka a nem megfelelő fűtési mód a háztartásokban. Itt semmilyen tudományos bizonytalanság vagy kételkedés sem akadályoz abban, hogy megfelelő felvilágosító, ellenőrző tevékenységet végezzünk és egyes fűtési módokat betiltsunk és szankcionáljunk.

Érdekes paradoxon, hogy ahol viszont van megbízható tudásunk, azt a környezetvédelmi politikák ritkán alkalmazzák. A leggyakoribb anomália ezzel kapcsolatban, hogy a környezetpolitikai döntések sokszor a környezet állapotát nem érdemben befolyásoló területre korlátozódnak. A környezetpolitikai aktivitás területei nem esnek egybe a legjelentősebb környezeti társadalmi károk területeivel. Az anyaghasználatban például az építőipari alapanyagok jelentik a messze legnagyobb környezeti terhelést, „üldözni” viszont a műanyag zacskókat szokás. A vizekben megjelenő mikroműanyagok problémáját is a műanyag csomagolóanyagokhoz kapcsolja a közvélemény, pedig azt a szennyezést a műanyagszálas ruhák mosása is okozza, annak szabályozására még csak kísérlet sem történt. A városi levegőszennyezésben az egyik legkisebb tényező a buszok kibocsátása, mégis a fő intézkedés ezen a területen a buszok elektromos hajtására cserélése. A biodiverzitás elvesztésének az éghajlatváltozás jelenleg csak harmadik legsúlyosabb oka, a sokféleség csökkenésében mintegy 10-15%-os mértékben, a média viszont elsősorban a klímaválságról tudósít (a területhasználat-változás problémái és az anyaghasználat alacsony hatékonysága nem kattintásvonzó témák).

Továbbá, ott is nyílnak értelmes cselekvési alternatívák, ahol a tudományos bizonyosság szintje alacsonyabb. Az éghajlatváltozás esetében a tudományos megbízhatóság jelenlegi szintjén is már vita nélküli az alkalmazkodás (adaptáció) szükségessége. Mi a helyzet a mitigációval (az üvegházgázok kibocsátásának csökkentésével)? Két hibát követhetünk el. Egyfelől nem hisszük el, hogy az éghajlatváltozást alapvetően az emberi kibocsátások okozzák, ezért lemondunk a mitigációról, de később mégis bebizonyosodik az antropogén eredet meghatározó volta. Másfelől abban a hiszemben cselekszünk, hogy az éghajlatváltozásnak antropogén meghatározottsága van, de később kiderül, inkább természetes okok miatt történt. Az első esetben a tévedés társadalmi kára az éghajlatváltozás hatásai okozta társadalmi veszteségek. A második esetben a tévedés ára a feleslegesen megvalósított kibocsátás-csökkentések költsége. Csakhogy a második esetben lesznek mellékhatásokból származó társadalmi előnyeink is! Az éghajlatvédelmi, mitigációs beavatkozásnak legtöbbször más környezeti vagy társadalmi haszna is szokott lenni. Ha csillapítjuk a belvárosi autóforgalmat, nem csak a szén-dioxid-kibocsátás csökken, hanem a zaj is, meg a torlódások is, a kisgyerekes anyukák végre akadály nélkül tudják tolni a babakocsit a járdán (most autóparkoló) – ezek az előnyök akkor is megmaradnak, ha az éghajlatváltozást nem az üvegházgázok okoznák. Az addicionális klímapolitika – amikor olyan éghajlatvédelmi intézkedéseket választunk, aminek további környezeti, társadalmi hasznai is vannak – csökkenti az éghajlatváltozási tudományos eredmények nem tökéletes megbízhatóságából fakadó döntési kockázatokat.

2. Együttélés a tökéletlenséggel

A környezetvédelem megvalósításának több jelentős akadálya van: ami elméletileg egyszerű és magától értetődő, a gyakorlatban buktatók százait jelenti. A környezet védelmében tökélet-

lenséget okoz az információhiány. Akár a jelenre vonatkozóan nem ismerünk minden lényeges körülményt: milyen hatása van az emberi szervezetre a mikroműanyagoknak? Milyen általános tendencia jellemzi a rovarok egyedszámának alakulását? Ezen ismeretek hiánya hátráltatja, nehezíti vagy megakadályozza, hogy hatékonyan és más társadalmi veszteségek nélkül próbáljuk kapitalizmus intézményeit felhasználni a természeti erőforrások használatának megfelelő határok között tartására – például egy kellő mértékű ökoadóval vagy kártérítési szabály bevezetésével. Itt két elv összeütközésbe kerül: az 1. pont gondolatmenetét folytatva a környezetpolitikai beavatkozásoknak a tényeken (és nem vélekedéseken vagy utópiákon) kell alapulnia, de a természet pusztulása nem akadályozható meg megfelelő informáltság, például árinformációk nélkül. Az ismert tények nem mindig alapozzák meg a megfelelő (ár)információk létrehozását.

A konzervatívnak a kiutat - egy még éppen elviselhető kompromisszumot a két elv kibékítésére - a következő segédelvek nyújthatnak:

- nem lehet és nem is szükséges minden externáliát²⁷ kezelni, a lényeges hatásúakra kell koncentrálni (a *kritikus* externáliákra);
- a próba-szerencse módszer óvatos, körültekintő használata megfelelő lehet: kis mértékű környezeti adó kis makroökonómiai kockázatot jelenthet, majd az ennek hatására megfigyelhető változások alapján korrigálunk;
- használhatjuk a máshol bevált jó gyakorlatokat: Ausztrália példája (a politika változása ide-oda rángatta a szén-dioxid adó mértékét, a kibocsátás meg jól reagált ezekre a változásokra) mutatja, mennyire hatékony a karbonadó, London példája jól követhető a torlódási díj alkalmazására, az EU ETS (az Európai Unió rendszere egyes üvegházhatású gázok kibocsátásának szabályozására) megmutatta, hogy a forgalmazható kibocsátási engedélyek működőképesek.

Minden környezetpolitikai beavatkozás tervével szemben jó érveink lehetnek, miért is nem kellene a tudásunk hiányosságai miatt azt bevezetni. Viszont azt meg 100%-os bizonyossággal látjuk: a nem beavatkozás a természet elpusztításához, saját életfeltételeink ellehetetlenüléséhez vezet. Az ismeretek hiánya, bizonytalansága nem a nem-cselekvés melletti, hanem az óvatos, körültekintő (de persze hatásos) cselekvés melletti érv.

3. A kapitalizmus intézményeinek ereje

A környezetpusztításra adott ökopolitikai válasz gyakran a kapitalizmus leváltásának követelményéhez vezet, a progresszív zöldek számára a kapitalizmus, mint olyan a környezet túlháználatának fő oka. A konzervatívok ellenben kipróbált, az emberek életfeltételeit jelentősen javító, számos pozitív ösztönzöt tartalmazó, morálisan is igazolható intézményrendszert látnak abban.²⁸ A környezet védelméhez leginkább a kapitalizmus intézményei: szabályrendszere és a vállalkozói minőség adnak erőteljes segítséget. A probléma abban áll, hogy a szabályrendszer őrei (a jogszabályalkotók) nem ismerték fel: a természeti erőforrások szűkössé váltak, s ez igényelné a játékszabályok módosítását. A kapitalizmus intézményrendszerének logikáján belül több tucatnyi ilyen lehetőség van, adók kivetésétől kezdve a kártérítés szabályainak alkalmazásán át a technológiai előírásokig²⁹ Ha a kapitalizmus játékszabályaiban megjelennek a természeti erőforrások szűkösségét közvetítő, akkor a vállalkozók, akik rendelkeznek azzal

²⁷ Az externália a tevékenységeink olyan nem szándékolt mellékhatásait jelenti, amelynek lesz pozitív vagy negatív következménye egy társadalmi szereplő (magánszemély vagy vállalat) jólétére, de ennek a jóléti változásnak az ellentételezésére nem kerül sor, így ez a jóléti hatás figyelmen kívül marad a piacgazdaság játékszabályai között, ami a cselekvők döntési tájékozottságát erodálja.

²⁸ Lásd ehhez például: Mike, 2019.

²⁹ Ezek alapos felsorolását adja Bartus-Szalai, 2014.

a képességgel, hogy a tevékenységüket hozzáigazítják a szűkösség változó korlátaihoz, rögvest meg fognak jelenni azokkal a technológiai módosításokkal, új termékekkel és szolgáltatásokkal, amik már kevesebb természeti tőkét emésztenek fel. Elvben a természet megőrzésére való legnagyobb potenciállal a jelenleg ismertek közül a kapitalizmus intézményrendszere bír, feltéve, hogy rendelkezünk a szabályok észszerű kiigazításának képességével. Ami aggodalomra okot adhat, az ennek a képességnek a gyengülése.

A feladat e potenciál érvényesítése előtt álló akadályok lebontása, vagy legalább az akadály magasságának csökkentése, hogy átugorható legyen. Ilyen akadály, ha a szabályalkotó olyan (ki nem mondott) szövetségben van a választókkal, hogy az egyéni jövedelem gyors növelését a természet kifosztása révén érik el (a GDP-növekedés egyik fő forrása a természeti vagyon felélése) – lásd még ehhez a 10. pontot –, ha a kormányokat fogságban tartják a természeti erőforrásokat olcsón használó gazdasági lobbicsoportok, ha a gazdaság szerkezetében egyoldalú függőséget okozó módon túlfejlesztették a nagy környezeti lábnyommal bíró iparágakat.

Ma a kapitalizmus környezetet védő funkciói jelentősen alulhasználtak, például a környezeti adókból származó bevételek az Eurostat adatai szerint a GDP-hez viszonyítva az EU átlagában szinte láthatatlanok és folyamatosan csökkennek: mintegy 15-ször annyi adót szedünk be a munkán, mint az összes környezetszennyezésen, anyag- és energiahasználaton.

De nem csak a piacgazdaság árjelző mechanizmusát lehetne igénybe venni, sokszor a megfelelő tulajdonforma megtalálása (magántulajdon, a közösségi tulajdonlás bizonyos formái) is a természet megőrzését segíti, csakúgy, mint a felelősségi szabályrendszerek.

Ahhoz, hogy a kapitalizmus természetet védő energiáit felszabadítsuk, nem csak természetvédő szemlélet szükséges, de meg kell tisztítanunk azt a kapitalizmus egyéb felesleges ballasztjaitól is. Ha a vállalkozókat például kiszorítják a járadékvadászok (akik profitjukat nem a fogyasztók forintsavazataiból, hanem a közpénzeket elosztók kegyeitől várják), elveszítjük a szűkösség új feltételeihez való igazodás képességét. Egy, az optimumpontjától nem túl távol működő kapitalista intézményrendszer ellenben, ha az intézményeit igénybe vevőkben van némi késztetés a természet megóvására, képes a természet szépségének biztosítására és hasznosságának az emberek javára történő kamatoztatására.

A kapitalizmus intézményrendszere eszköz, a célt az emberek adják, s ezen intézményrendszer a rossz célt követni kívánó embereket is hatékonyan kiszolgálja. A kapitalizmus lecserélésre valamilyen más intézményrendszerre, ha közben az emberek természetfeléi céljai változatlanok maradnak, semmilyen pozitív környezeti eredményt nem fog hozni. A szocializmus és a központi tervezés semmilyen környezeti előnyt nem jelentett, viszont alacsonyabb életminőség elérését tette lehetővé.

Ezért a gazdaságszervezési intézményes feltételek mellett az a kérdés is fontos, hogy miként népszerűsíthetők azok az elvek, amik a jólétet a természet megőrzése mellett képesek elérni, fenntartani.

4. Mértékletesség és az élet élvezete

Konzervatívnak lenni olyan hajlam, ami becsüli az élvezet lehetőségeinek bizonyos fokú gazdagságát, és nem közömbös a veszteséggel szemben - a korlátozott többlet jelent a korlátlannál. A konzervatív kevesebbre értékeli a szerzést a megtartásnál, a meglévő ápolásánál és élvezeténél.³⁰

³⁰ Oakeshott, 2000.

A fogyasztás ma a természet pusztításának fő hajtóereje, de hogyan fogyasszon a konzervatív? Két szempont között próbál arany középutat találni. Egyrészt igyekszik minél többet megtudni a körülöttünk lévő világ legváltozatosabb minőségeiről: az evés nem tápanyagbevétel, hanem a világ (vallásos megközelítésben: Isten teremtő munkája változatosságának) felfedezése, megismerése. A borban ott van a szőlőtőkét érő napsütés és szél, a talaj ásványai. Ezért a konzervatívot elborzasztják a megismerést kizáró lehetőségek, a tiltsuk be ezt, tiltsuk be azt (a marhahúst különösen) kampányok. A konzervatív nem szeretné csökkenteni az élvezet lehetőségeinek gazdagságát. Másrészt a konzervatív különös élvezetet talál a természet szépségében, változatosságában - ezt ápolni, megtartani akarja. Azt is tudja, a természet nélkül számos fogyasztási élvezetet is elveszítene. A konzervatívot különösen aggasztja a beporzó rovarok kihalása, mert mindennapi kávéja függ tőle.

Az arany középut megtalálásában a konzervatívot – és mindenki mást is – leginkább az hátráltatja, hogy az állam nem teljesíti azt a feladatát, hogy a természet felhasználását árjelzéssé alakító intézményeket, szabályokat alakítson ki (nem használta ki a kapitalizmus intézményei által adott lehetőségeket, lásd az előző, 3. pontot), így a fogyasztó végzetesen informálatlan marad, elveszíti a felelős választás lehetőségét. A környezetvédelmi kampányok és közhelyek kevésbé segítenek. Árjelzések híján például, habár a környezetvédelem természettudományos és műszaki részét is tanultam, meg a közgazdaságtant is ismerem, egy bolt polca előtt én is teljességgel tudatlan vagyok, két termékalternatíva közül melyik felel meg jobban az arany középut szabályának.

Csak egy példa a közhelyek használhatatlanságára: mindenki tudni véli, az üvegpalack jobb csomagolóeszköz italok számára, mint a műanyag palack („tiltsuk be a műanyagot!”) - de ez így általánosan nem igaz. Ha például az üvegpalackokat szállító rekeszre a szállítók nem vigyáznak, s az gyakran eltörik, akkor a műanyagrekesz újraelőállításának környezeti terhei túlkompenzálják a sokszor újratölthető üvegpalack környezeti előnyeit, s a műanyag palack fog nyerni (azt nem rekeszben, hanem raklapon szállítják). A fogyasszunk csapvizet palackos helyett szabály is általában helyes és alkalmazandó, de azokban a régi épületekben, ahol még gyakran vannak ólomcsövek, ez csak a nagyobb ólommérgezésre való felszólítás lesz. Vagy: az igaz, hogy túl sok marhahúst fogyasztunk, de egyes helyeken a legeltető állattartásra már csak a biodiverzitás fenntartásáért is szükség van, az Őrségben éppen a legeltetés csökkenése miatt nőnek be az erdők az egyébként értékes réteket, gyepeket. Itt is érvényes: nem tiltás, hanem észszerű mértékletesség.

5. A hely tiszteletének, az otthon szeretetének következményei

Magyarország mindenekelőtt otthon, a nemzeti érzület nem valamiféle doktrínára, hanem a szülőföld gondolatára épül; a nemzeti karakter a hely, a környezet és a klíma alapanyagaiból épül fel - indulhatunk el Roger Scruton fentiekben kifejtett *oikophilia* elve nyomán.

A természet megóvása lokális cselekvés, a saját környezetünkre vonatkozó tapasztalatokból indulunk ki. A konzervatív környezetvédelem elsősorban és főként nem valamiféle nemzetközi, absztrakt zöld sztenderdeknek való megfelelés, hanem a hely problémáira való reflexió. Ami nem zárja ki az esőerdőkért való aggódást, vagy hogy ne kellene tudnunk az óceánok műanyag-szigeteiről, s így ne kellene részt vennünk nemzetközi együttműködésekben is, különösen a globális szennyezőkkel szemben.

Bár sok párhuzam is megfigyelhető a konzervatív természetvédelem és az ökopolitikai elvek között, itt lényeges különbségre is felfigyelhetünk. Az ökopolitika az egyre terjedő szennyezések megfékezését elsősorban a nemzetközi intézményi globalizmusban látják, és különös fontosságot tulajdonítanak az ENSZ-nek (és például az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak), Európán belül egyetértenek a döntési jogkörök a nemzetállam felől az EU intézményei felé történő újraelosztásában, továbbá – ezzel együtt – radikálisan korlátoznák a nemzetközi együttműködést a gazdaságban („rövid ellátási láncok”). Lokalizáció és lokalizáció között különbség van. A konzervatív számára a környezeti probléma érzékelése lokális, a megoldásban pedig a lokális tapasztalatok és kultúra lesz a kiindulópont. A környezetvédelmi intézményrendszerben a helyi önkormányzat és a nemzeti kormányzat – a kettőjük közötti munkamegosztásban szigorúan megfelelően a szubszidiaritás elvének (lásd a 7. pontot később) – lesz az elsődleges, a nemzetközi szintre a globális szennyezések (nem a szennyezések előfordulásában globális, hanem környezeti hatásaikat tekintve globális) elleni fellépés tartozik. A konzervatív nem a globális jelenségekkel, a globalizációval szemben elutasító, hanem a globalizmussal, annak transznacionális progresszív jellegével. A gazdasági tevékenységek lokalizációját ott támogatja, ahol az ésszerű. Környezeti szempontból a globális-lokális viszonyában nagy körültekintéssel érdemes eljárni. Egyfelől igaz, hogy például a nemzetközi szállítás a környezeti externáliáktól való ingyenessége következtében ösztönzi a felesleges globális gazdasági együttműködések, így egy ésszerű világban kevesebb szállítást és így rövidebb előállítású láncokat látnánk. Innen értelmezve a lokalizáció kívánatos. Másfelől pedig az is igaz, hogy a nemzetközi munkamegosztás segítheti a természeti erőforrások felhasználásának csökkentését, ha egyes termékeket ott állítunk elő, ahol ahhoz kevesebb természeti erőforrást kell alkalmaznunk, igazodva például a természeti javak, éghajlati viszonyok és nyersanyagok nem homogén világbeli eloszlásához. Fotovoltaikus elemet Európa (és persze a helyiek) megújuló energiával való ellátásához például inkább érdemes Afrika északi részére telepíteni és nem Norvégia sarkkörhöz közeli területeire. A lokalizáció elvének abszolutizálása olyan autarkiahoz vezethet, ami növelheti a természeti erőforrások iránti igényeket.

Ha itthon tekintünk körül, az otthon, a szülőföld védelme a környezet- és tájvédelem stratégiai jellegét indokolná. Forrásainkat a felesleges betonozások helyett a humán és társadalmi tőke fejlesztésére, a természeti erőforrás-hatékony gazdasági tőke támogatására, továbbá a természet rehabilitációjára (például a vizes élőhelyek egy részének visszaállítására a legkevésbé termékeny szántóföldek helyén) kellene költenünk.

A téma gazdagságát jelen terjedelmi korlátok között nem lehet bemutatni, ezért itt és most csak egy, a helyet, az otthont fenyegető új jelenséget említenék: a turizmust. A konzervatív becsüli otthonát, városát, oda szívesen invitál vendégeket, hogy életmódját, kultúráját, gasztronómiáját mások megismerhessék, erre másutt ő is szívesen vállalkozik. A mértékletességét (lásd a kalauzunk 4. pontját) veszítő turizmus azonban képes tönkretenni azt, aminek megfigyelésére tulajdonképpen megszerveződött. A mértéktelen turizmus immár városokat és természeti értékeket pusztít, Új-Zéland adót vetett ki az érkező turistákra, hogy a bevételből próbálja a turizmus kárait felszámolni. A természetpusztítás egy aktuális formája a növényeket letaposó szelfizős turizmus.

Ha nyaralunk és várost látogatunk, üljünk le egy kávéház teraszára és szemlélődjünk: kiket látunk? A város lakóit, amint dolgaikat intézik? Halljuk-e a nyelvüket, látjuk-e a gesztusaikat, amikor udvarolnak, barátokkal beszélgetnek, üzletféllel vitatkoznak a mellettünk lévő asztaloknál? Vagy csak a többi turistát? Ha nem a város kultúráját látjuk, hanem a turisták „kultúráját”, fogjuk inkább menekülőre! Ellenőrizzük Facebook-posztjainkon: minden hosszú hétvégét külföldi városlátogatással töltöttünk - ebben a rohanásban tényleg volt módunk szemlélődni?

A turizmus fejlesztése ma jelentős csapda Magyarországon is. Azt, hogy Budapesten ma jó-e élni, mennyire otthonunk a város, hogy állunk a „hely, a környezet és a klíma alapanyagaival” hajlamosak vagyunk a turisztikai sikerlistákkal illusztrálni: mivel Budapest előkelő helyen van a kedvelt célpontok között, ezért sokan azt állítják, hogy Budapesten javult az életminőség. Ennek persze ellent mondanak azok a városrangsorok, amelyek nem a turisták, hanem a helybenlakók szempontjai alapján készülnek. Budapestiként nem csupán vonzó turisztikai célpont akarunk lenni, hanem a hely és az otthon magas minőségét szeretnénk megélni. Ehhez a még megmaradt természetre is szükségünk van.

6. Alkalmazkodás (adaptáció) a túlélésért, avagy konzervatív az úton (és a levegőben)

Hogy megőrizzünk, változtatnunk kell, az adaptáció (a még éppen szükséges változtatás) túlélés, a túlélés pedig az identitásunk fenntartása.³¹ Azaz a konzervatizmus nem maradiság, különösen nem egy technikai rezsim változatlanóságába vetett hit – ahogy persze nem is utópikus társadalommérnökség és forradalmiság.

A fenti elvet a közlekedési problémáinkon keresztül tárgyalom. A konzervatív számára az otthonon kívüli más helyek megismerése is fontos, az úton levés alkalmat ad a szemlélődésre, a világ szépségének feltárására. A mértékletesség (kalauzunk 4. pontja) és a hely tisztelete (5. pont) azonban korlátot állít, így a konzervatív szkeptikus az autózás és mobilitás korlátlan növekedésével és minden más értéket maga alá gyűrő mohóságával szemben.

1990 óta Európában minden éghajlat szempontból releváns ágazat csökkentette üvegházgáz-kibocsátásait, kivéve a közlekedést, ami 30%-kal növelte. Egy Budapest-New York-Budapest repülőút annyi szén-dioxid-kibocsátást jelent, amennyi egy átlagos budapesti, rendszeresen autóval munkába járó polgár teljes évi kibocsátása. Ha minden így megy tovább, a repülés 2050-ben a szén-dioxid-kibocsátásunk negyedét is adhatja. Az Európa kikötőiből kifutó üdülőhajó-monstrumok kén-dioxid-emissziója több, mint az összes európai autó kén-kibocsátása. Az autózás is több, mellékhatásokból eredő nyavalyával ajándékozta meg a társadalmakat: zaj, területfoglalás, torlódások, levegőszennyezés, a gépjárművekbe és az infrastruktúrákba (utakba, parkolókbá) beépített természeti erőforrások milliónyi tonnái. Korunk divatja a SUV, a mértéktelenség diadala a józan ész felett, átlagosnál nagyobb tömegével és homloklfelületével (ezen tényezőktől függ alapvetően a fogyasztás) a legkevésbé hatékony autófajta.

A mobilitás olyan szintet ért el, ami tönkreteszi a helyet, az otthont, a konzervatívnak vissza kell foglalnia városát.

Az adaptáció ebben az esetben azt jelenti, hogy tisztában vagyunk a mobilitásnak a jó élet technikai feltételei között elfoglalt helyével, az utazás mint olyan adott körülmények között szép is lehet, viszont szükségesnek találhatjuk a közjót károsító mellékhatások csökkentését. Itt bevethetjük a politikai erkölcs három szintje szerinti megkülönböztetést is, melyik mobilitás fontosabb, mint egy másik. Felfigyelhetünk a beavatkozási, változtatási lehetőségek sokféle alternatívájára, azok gazdagságára.

Egy konzervatív környezetpolitika több különböző eszköz együttes, összehangolt alkalmazásától és azok bevezetésének fokozatosságától várhatja a megoldást.

A COVID-19 koronavírus-járvány alatt például kiderült, hogy munkánk elvégzéséhez vagy a bevásárláshoz elég lehet jóval kevesebbet közlekednünk: vannak olyan eszközeink, amik a mobilitási keresletet tudják csökkenteni. Szintén járványtapasztalat, hogy városainkban beton-

³¹ Burke és Scruton idézett művei alapján

ból több, zöld területből kevesebb van a kelleténél (a kijárási korlátozásból, a négy fal közül időnként kiszabaduló emberek hamar túlzott sűrűséggel tudták megtölteni parkjainkat). A jó élet feltételeit javíthatja tehát, ha a területhasználatunkban átrendezést hajtunk végre a közlekedési infrastruktúra által elfoglalt területek felől a zöldterületek felé.

A kisebb területet elfoglaló közlekedési infrastruktúra is elég lehet a mobilitási igények kielégítésére, ha annak csökkenő keresete ráadásul párosul a területet hatékonyabban használó közlekedési módok felé való váltással. A gyaloglás, a kerékpározás, a közösségi közlekedési eszközök, az autómegosztás és a taxi is mind-mind hatékonyabb az egyéni autózásnál. És természetesen, egyes esetekben, az egyéni autózástól való tartózkodás melletti érveket felülírhatják a jó élet más feltételei biztosításának kívánalmai, ezeket mindig egyéni szinten lehet mérlegelni és eldönteni, de egy megfelelő városi mobilitási intézményrendszer kedvezőbbé teheti az egyes egyéni mérlegelések következményeit.

Ezek mind a túlélésünket, így az identitásunk megőrzését szolgáló alkalmazkodások. A változtatás nem valamilyen elvont elvből származik, hanem a városi életfeltételeink romlásának megtapasztalásából, s az teszi lehetővé, hogy nem eszközökhöz (például az autóhoz, mint az egyéni közlekedés kizárólagos módjához) ragaszkodunk, hanem a városi élet és kultúra megélésének fenntartásához. A Parlament környékéről az autók eltávolítása nem járt a mobilitás elviselhetetlen korlátozásával, viszont visszakaptuk a Kossuth tér jelentős részét a szemlélődés, a csevegés, a közös ünneplés és a demonstráció céljaira is.

7. Szubszidiaritás

A szubszidiaritás a döntési felelősségek társadalmi szereplők közötti elosztásának/megoszlásának elve, amely elv a katolikus társadalmi tanításban jelent meg először (XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* enciklikájában, 1932-ben) és a konzervatív meggyőződések fontos elemét alkotja.

A környezetpusztítás globális jellege gyakran indít egyeseket a globális kormányzás iránti igény megfogalmazására, s a környezetkímélő társadalmi működés utópiaszzerű megfogalmazására. A konzervatív számára semmi sem lehetne ennél rémisztőbb, a szubszidiaritás elvétől vezérelve hatékonyabb javaslatokkal tudunk élni.

A szubszidiaritás elve szerint a döntési felelősséget és hatóköröket alulról felfelé osztjuk el úgy, hogy magasabb szintre csak az a felelősség kerül, amit az adott szinten már nem lehet érvényesíteni. XI. Pius pápa enciklikája szerint egyenesen az igazságos, a helyes rend felborítása, ha a magasabb szint magához vonja az alsóbb szinten ellátható felelősséget. Az elv összhangban van a konzervatív szemléletnek a helyet, a lokálist tisztelő vonásával (lásd a felsorolásunk 4. pontját).

Habár a szubszidiaritás minden ország, valamint az Európai Unió valamilyen állásfoglalásában, politikai deklarációjában előkelő helyet kap, szinte egyetlen más elvet sem sértenek meg olyan rendszeresen, mint a szubszidiaritását. A politikai hatalom legtöbb intézménye tekintélyességét gyakran úgy tervezi növelni, hogy magához vonja az alsóbb szintek felelősségét, döntési jogköreit – és természetesen vagy még inkább az ehhez tartozó pénzforrásokat is. Így bővül az EU joga a nemzetállamok rovására (ez ellen a magyar kormányok gyakran tiltakozni szoktak), a központi kormányzatok hatáskörei a regionális és helyi önkormányzatok rovására (ez ellen a magyar kormányok nemhogy nem tiltakoznak, de ezt a szokást nagy élvezettel gyakorolják), s általában az állami intézmények hatásköröket vonnak el a társadalom köztes intézményeitől (ez ellen pedig már senki sem tiltakozik, az emberek erre tökéletesen érzéketlenek lettek, sajnos) és az egyénektől is.

A szubszidiaritás elvének megsértése nem csak elvi problémát okoz az igazságosság rombolásával, hanem mint ez a környezetpolitika eredményességén, vagy inkább, eredménytelenségén látszik, gyakorlati károkat okoz a szabályozások, beavatkozások rendkívül alacsony hatékonyságával. Ha az EU minden országra egységes újrahasznosítási kvótákat ír elő, akkor eltekint attól a ténytől, hogy az újrahasznosítás hatékony szintje nem csak országról-országra, de országon belül is régióról-régióra változik. Budapesten jóval több hulladékot kellene szelektíven összegyűjteni, mint a tanyákon (ahol tulajdonképpen nem is kellene ezzel bajlódni, mert a tanyasi életmódhoz más hulladékmegelőző hatékony megoldások tartoznának). Az autós közlekedést nem egységesen mindenhol kell korlátozni, hanem elsősorban a nagyvárosokban, ahol az nagyobb károkat okoz és olcsóbban kiváltható; s nem a falvakban, ahol kevesebb az externália, s nagyobb az ilyen mobilitási forma haszna (mással a farmer nehezen juttathatja el terményeit a közeli város piacára stb.).

Roger Scruton zöld filozófiájának is alapvető eleme a szubszidiaritás követelménye, ha a lokalitásból, az otthon szeretetéből indulunk ki, nem is juthatunk máshová: *„Bármilyenfajta konzervatív politika alapelveinek ennek kell lennie: meg kell akadályozni, hogy az állam vállalkozzék olyan feladatokra, amelyeket a polgárok maguk jobban meg tudnak oldani. Lehetővé kell tenni és fel kell szabadítani a magánkezdeményezéseket, fel kell hatalmazni és bátorítani kell az önkéntes tevékenységet, alkalmazkodni kell a helyi megoldásokhoz...”*³²

A természet válsága sürgős cselekvést követel meg, ráadásul nagyon sok teendőnk van, a szubszidiaritás elve segít minél több intézményt és döntéshozási szintet működésbe hozni, ami a feladatok hatékony megosztását és a széles fronton sok érdemi beavatkozás lehetőségét adná a kezünkbe.

8. A teremtés védelme

Nem minden konzervatív keresztény vagy vallásos, és nem minden Istenben hívő konzervatív, de kétségkívül van kapcsolat a kereszténység természetvédelmet szolgáló tanításai és a konzervatív hajlam környezetet elismerő szempontjai, a természet szentségét elismerő álláspontja között.

„Egyetlen állat sem isteni, és az ember minden más állat fölé magasodik a teremtett lények hierarchiájában. De az állati lélekhez való közeli viszony révén olyan másságot és sui generis értékeket tapasztalhatunk meg, amelyek révén megérthetünk valamit az isteni (s talán angyali) transzcendenciáról is. Bár szorosan véve nem lehetnek „kötelességeink” az értelemmel nem bíró teremtmények iránt, az állatokkal – sőt, bizonyos főnntartásokkal, a növények, s véleményem szerint még az élettelen dolgokkal – szembeni kedvesség, megértés és lovagiasság az alázatosság, a hála és az Istennek járó tiszteletteljes válaszuk területére esik.” – írja Kolnai Aurél.³³

A természet iránti rossz attitűd, valahol az Isten iránti rossz attitűd - érvel T.S. Eliot³⁴ - amikor a technicizált, kommercializált és urbanizált életmód problémáiról értekezett, s arra hívta fel a figyelmet, hogy Isten kifejezetten ezen a bolygón, ezen természeti körülmények között tette lehetővé az emberi életet.

³² Scruton, 2018, 358. o.

³³ Kolnai, 2005, 279. o.

³⁴ T.S. Eliot (1949): Christianity and Culture, 48-49. o. – idézi: Bliese, 2000.

A teremtésvédelem alapja annak felismerése, hogy „*a természet a szeretet és az igazság tervének kifejeződése, létezésében megelőz bennünket, és életünk színtereként Isten ajándéka számunkra*”; a természet „*a Teremtő csodálatos alkotása, amely magában hordja a maga csodálatos grammatikáját*”. (XVI. Benedek pápa, *Caritas in veritate*, 48.) A természet pusztítása a földön való uralkodás (Teremtés 1:28) eltorzítása, az nyilvánvalóan nem végzetes kihatást jelent, hanem a megőrzés melletti használatot. Tulajdonképpen azt, amit a közgazdaságtan úgy fogalmaz meg, hogy a természeti tőke hozamát (az ökoszisztéma-szolgáltatásokat) használhatjuk jólétünk megteremtése érdekében, de rossz stratégia magát a tőkét elhasználni. Ferenc pápa *Laudato si* enciklikája részletesen tárgyalja, hogy jelenlegi, a természetet kifosztó életmódunk tökéletesen ellentétes Isten tervével, a kereszténység, a hit tételeivel.

A teremtés védelme az ember környezetről való gondolkodását még világosabb szabályok közé helyezi: megszünteti a „hasznos” és „nem hasznos” állatok és növények kategóriáját, mert Isten nem teremt haszontalan dolgokat; továbbá felhívja a figyelmünket arra, hogy a természetet nem lehet karanténba zárni - a nemzeti parkoknak fontos szerepük van, de a teremtést nem lehet csak a természetvédelmi területek határain belül megvédeni, a teremtésvédelem minden emberi cselekvésnek zsinórmértéke kell, hogy legyen.

Világos, hogy a keresztény kultúrát nem lehet megvédeni a teremtés védelme nélkül. A keresztény tanítás teljes, részei egymással összefüggnek, nem svédasztal, amiről tetszésünk szerint válogathatunk. Ha egy kormányzat politikájának központi eleme a keresztény kultúra védelme, akkor központi eleme kell legyen a teremtés védelme, azaz a környezet- és természetvédelem is. A keresztény kultúra védelme például az „állványimádás” elutasításával kezdődik.

S még egy kellemetlen következmény: a természet védelme és az ember biológiai természetének védelme nem választható el egymástól. Fel kell ismerni, hogy a mai kor kihívása, hogy egyre inkább kezdjük kigondolkodni magunkat a biológiai meghatározottságunkból, ezt az teszi lehetővé, hogy a felvilágosodással a természetből már kigondolkodtuk magunkat. Sok jobb oldali például küzd az előbbi ellen, anélkül, hogy felemelte volna szavát az utóbbival szemben (sőt, élvezetét leli a környezetvédők kigúnyolásában) – számos baloldali meg fordítva, anélkül próbálná a természetet védeni, hogy a teremtésre való veszélyt látna az emberi természet fenti átalakításában vagy az abortusz moralitás- és egészségvédelmi szempontokon túli általános használatában (abban, hogy az abortusz nem kivételes esemény egyes igazolható esetekben, hanem általános, korlátozhatatlan jog). XVI. Benedek szerint „*a természet könyve egy és oszthatatlan, mind a természet vonatkozásában, mind az élet, a nemiség, a család, a társadalmi kapcsolatok, röviden: a teljesértékű emberi fejlődés tekintetében*”.

Bizonyos lényeges kapcsolódási pontok ellenére ugyanakkor a konzervatív gondolkodás nem azonos a keresztény egyházak teremtésvédelmi tanításával, sőt, bizonyos pontokon kifejezetten kritikus azzal. Mike Károly mutatja be, hogy a *Laudato si* enciklika némely ponton a giccs-érvelés csapdájába esik, amikor az erkölcsiség egyes mozzanatait a helyzet valóságától elszakítva abszolutizálja. Ferenc pápa a természet felélésének problémáját elsősorban és alapvetően a természetet használó ember erkölcsi hibáihoz: önzőségéhez, mohóságához kapcsolja. Ám ez nem vesz tudomást az egyes ember adott döntési helyzeteiben elérhető alternatívák összetettségétől, s hogy az alternatívák közötti választásoknak nem csak környezeti következményei, illetve nem csak egyféle környezeti következményei lehetnek, továbbá a többféle környezeti következmények sokszor nehezen összevethetők egymással. A nem önző és nem mohó ember is dönthet rosszul, ha az adott döntési alternatívában a cselekvési opciók következményeit nem látta, nem láthatta át teljesen. Itt kell utalnunk arra, hogy a piaci árak, s az azok által közvetített nem megfelelő informáltság helyzetei sokszor megtevesztik a legerkölcösebb embereket is,

mert a környezeti externáliákat az árcédulák nem tartalmazzák. A konzervatív számára a megoldás az lehet, ha „*figyelmünket a jók kavalkádjáról a szituációktól független rossz cselekedetek felé fordítjuk*”.³⁵

9. Az egyenlőség elve helytelen alkalmazásának elutasítása

A konzervatív környezetvédelem számos ponton egyet tud érteni más irányzatok, akár a zöldek környezetpolitikájával, e felsorolás eddigi számos pontja is alapot teremthet szélesebb konszenzusra (például a hely tisztelete vagy a mértékletesség). Néhány elv azonban nyilvánvalóan elválasztja a konzervatív és az ökopolitikai meggyőződésű környezetvédőt. A kapitalizmus intézményei hasznosságának megítélésén túl (3. pont) talán az egyenlőtlenségek elleni küzdelem és annak szoros kapcsolása a környezetpolitikához olyan elv, ahol a különbség jelentős.

- (i) A konzervatív szerint a jövedelmi vagy vagyoni egyenlőtlenség önmagában nem morális probléma³⁶, az csak akkor áll elő, ha ezen egyenlőtlenségek keletkezése nem volt igazolható (pl. korrupció révén jött létre), vagy ha a szelektív intézmények megakadályozzák az egyenlőtlenségek egyéni erőfeszítés, teljesítmény általi kiegyenlítődését (a magyar iskolarendszer alapvető problémája), továbbá, ha a jövedelmi, a vagyoni egyenlőtlenség azt eredményezi, hogy a gazdagok már nem vesznek részt a társadalmi vitákban, nem kerülnek kapcsolatba a közösség többi tagjával. A konzervatív morális problémát nem általában a jövedelmi egyenlőtlenségekben, hanem „az elembertelenítő nyomorúság tartós helyzetei”-ben (XVI. Benedek) lát.
- (ii) A jövedelmi-vagyoni egyenlőtlenségek redisztribúciós úton való kiegyenlítése (a gazdagokat jól adóztassuk meg és a bevételt osszuk el a szegényebbek között) a progresszív zöld politika szerves része, a konzervatív szerint viszont növeli a környezetterhelést, mert a fogyasztás javára osztja újra a megtakarításokra fordított forrásokat (a gazdagabbak lényegesen többet takarítanak meg, mint az alacsonyabb jövedelműek). Az egyenlőtlenségeket a konzervatív is mérsékelné, de az esélyteremtő, a társadalmi mobilitást támogató intézmények (elsősorban az oktatás) erősítésével. Ráadásul a redisztributív technikákkal az országon belüli egyenlőtlenség kezelhető reálisan, míg a természeti erőforrások túlhasználatában inkább az országok fogyasztási gyakorlatában megmutatókozó egyenlőtlenségek a meghatározók.
- (iii) A konzervatív szkeptikus a környezeti igazságossági mozgalmak követeléseivel szemben. Míg a fogalom szűk értelmezésével egyetért (a környezetvédelmi intézményeknek nem egyesek, hanem mindenki, illetve általában a közjó védelmét kell szolgálnia), annak további kiterjesztéseit utópisztikusnak tartja. Teljesen illuzórikusnak és a gyakorlatban megvalósíthatatlannak gondolja a természeti erőforrásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítását, vagy a környezeti károkkal járó hátrányok és a környezet használatából nyert előnyök „igazságos” elosztását.

A környezet megóvásának követelménye és a jövedelmi-vagyoni kiegyenlítés tehát feszültségben áll egymással. Ugyanígy nem tisztázott az a kérdés sem, miként egyeztethetők össze az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai között megfogalmazott, a szegénység minden formájának felszámolására vonatkozó céljai, pontosabban annak lehetséges megvalósítási eszközei és a természet túlhasználata megakadályozására vonatkozó célok.

³⁵ Mike, 2018.

³⁶ Balázs, 2007.

10. A növekedéshez való viszony

Egyfelől a konzervatívok nem materialisták. A termelés és fogyasztás maximalizálása nem lehet végső célja az embernek (Russell Kirk), az emberi szellem fenntartásához a társadalom nem materialista jellegének állandó karbantartására van szükség (Richard Weaver).³⁷

Másfelől, a konzervatív szkeptikus korunk új divatjával, a nem-növekedéssel szemben. Egész pontosan úgy gondolja, a természet fenntartható használata eléréséhez nem lehet eljutni a gazdasági növekedés szabályozásán, korlátozásán keresztül. Egyes alternatív ökológiai megközelítéseknek viszont központi eleme a gazdasági növekedés lefékezése, például a munkaidő csökkentésével (*degrowth irányzatok*).³⁸

Valószínűleg már mindenki hallotta ezeket a *bonmot*-kat: „A GDP mindent mér, kivéve, amiért élni érdemes.” vagy „Aki azt képzei, hogy a véges Földön lehetséges végtelen növekedés, hülye vagy közgazdász.” vagy „Nem növekedni, fejlődni kell!” Mindegyik jól hangzik, van bennük igazság is, de mindegyik valamilyen módon félrevezető. A gazdasági aktivitást mérő közgazdasági mutatók (GDP, GNP, GNI) ugyan korlátozottan mérnek dolgokat, ennek ellenére, nem mindig, de általában jó korrelációban vannak azzal, mennyire jó egy társadalomban élni. A közgazdaságtan nem materialista tudomány, a növekedés nem anyagmennyiségek, hanem értékek változását méri, az értékek (nem materiális dolgok) meg korlátlanul növekedhetnek véges fizikai térben is. Ami nem lehetséges a véges Földön hosszú távon, az az anyaghasználat növekedésére építő gazdasági növekedés, vagyis nem az az érdekes kérdés, hogy van-e növekedés, hanem, hogy az miből származik. (Itthon az utóbbi években jelentős részben az építőiparból, ez például a természet szempontjából a kimerítő, nem fenntartható növekedés kategóriája.) A fejlődés és a növekedés viszonya is bonyolultabb. Az nehezen képzelhető el, hogy egy nem gyarapodó csecsemőről azt gondolhassuk, hogy nem nő, de azért fejlődik... A fejlődést, azaz a minőségi gyarapodást a gazdasági mérőrendszer természetesen növekedésnek (mennyiségi változásnak) fogja értelmezni, mert értéket és nem anyagmennyiséget mér.

A konzervatív tisztában van a GDP-mutató korlátozottságával is és robosztusságával is - így egyszerre. Azaz nem követi el azt a hibát, hogy csak ezt a mutatót nézze, de nem is gondolja úgy, hogy a növekedés mesterséges visszafogása érdemben segítene a természet állapotán. Ellenben úgy gondolja, hogy a természet immár szűkös jószág, s ezt a szűkösséget jelezni kell, figyelembe véve a bizonytalanságokat, korlátozott informáltságot, ami óvatosságra inthet, azaz megfontoltan korlátokat kell állítani az anyaghasználat növekedése elé. Az már a vállalkozók találékonyságán múlik, hogy a mértékletesen anyaghasználó társadalmakban a kölcsönösen előnyös cserék révén az értéknövekedés (azaz a GDP növekedése) meg tud-e valósulni vagy sem. Ha nem, tudomásul vesszük, ha igen, örülünk. Azaz a konzervatív a természet megőrzése érdekében nem a gazdasági növekedést akarja korlátozni, hanem az anyaghasználatot a Föld ökológiai eltartóképessége határai (*safe operating space*) közé visszazsorítani. Beavatkozásra szükség van, de a nem-növekedés hívei rossz potmétert akarnak tekergetni.

Ugyancsak ellenezni kell azt a megközelítést is, ami meg ellenkezőleg, annyira elvakultan hisz a GDP-növekedés mindenhatóságában, hogy közben nem hajlandó figyelembe venni a természet szabta korlátokat. A természet végzetes kifosztásának legnagyobb hajtóereje éppen az az alku, hogy a jövedelem növelése érdekében annak legprimitívebb módját is megengedjük és ösztönözzük: a természeti tőke megújulásán túli mértékű kitermelését és piaci értékesítését.

³⁷ Bliese, 2000, 108. o.

³⁸ Kallis – Kerschner – Martinez-Alier, 2012.

Sokszor a szegénység felszámolása vagy csökkentése is ezen a csatornán keresztül történik, s ha a jó élet egyes feltételei közül kiemelünk egyeseket, például a szegénységtől való mentességet, akkor könnyen feláldozhatjuk a jó élet más politikai feltételeit, így a természet megőrzéséhez fűződőeket is. A technológiai fejlődés egyes találmányai csökkenthetik ezt az ellentmondást, ha sikerül olyan megoldásokat találnunk, ahol a termelés-fogyasztás úgy növekedhet, hogy közben a természeti erőforrás-felhasználás hatékonysága nagyobb arányban növekedett, mint ahogy a jövedelem.

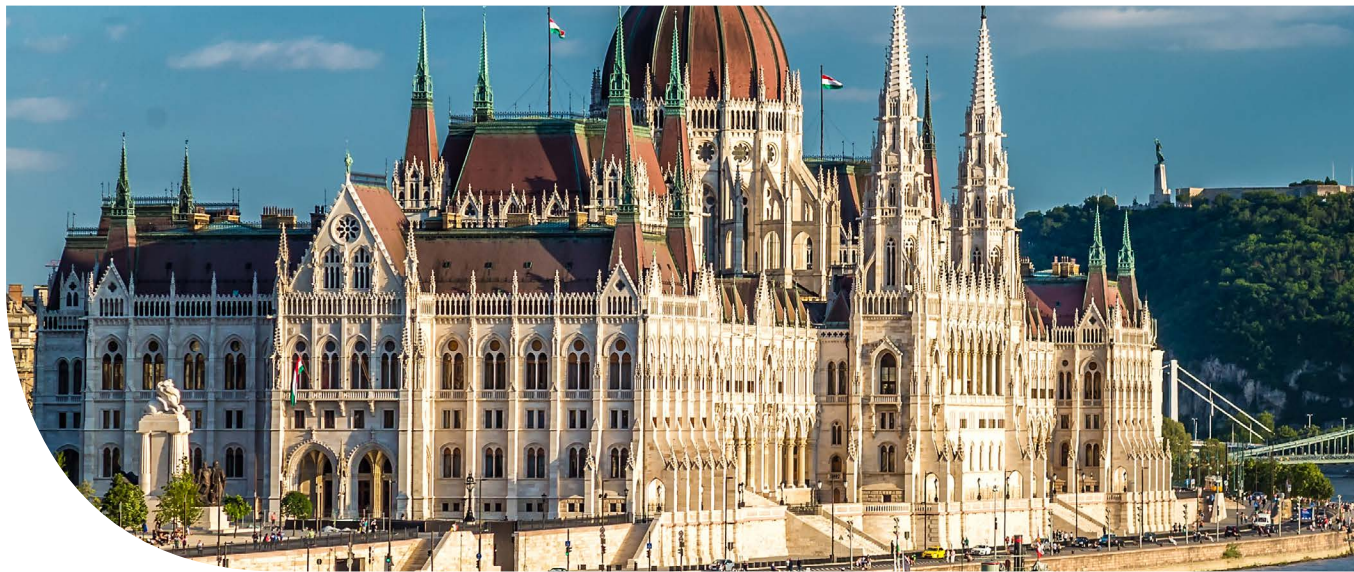
A konzervatív megközelítés az emberek gazdasági jellegű tevékenységei értelmét az egymásnak nyújtott, kölcsönösen előnyös tranzakciók, együttműködések hasznában látja. E szerint a piacgazdaság tulajdonképpen az együttműködés szabadságának igazságos és törvényes rendje.³⁹ A természeti problémák forrását pedig a természet szabta ökológiai határok figyelmen kívül hagyásában találja meg. A megfelelő változtatás tehát az, hogy az emberi tevékenységek *fizikai terjedelmét* érdemes csökkenteni, lehetőleg úgy, hogy közben a gazdaságilag is értékelt aktivitásokat (kölcsönösen előnyös együttműködések) nem, hogy korlátoznánk, de tovább bátorítanánk.

Kérdések konklúzió helyett

A természetvédelem folyamatos gondolati megújulást követel. Változnak a természettel kapcsolatos tapasztalataink, fejlődnek az arról szóló tudományos ismereteink, s módosul a társadalom tagjainak értékelése is a természettől kapott „szolgáltatások” értékéről. Ebben a változó környezetben van-e értelme évszázados elvekre alapozni a természettel kapcsolatos közösségi cselekvések megszervezését? Milyen a kapcsolat jellege az egymást követő generációk között? Elárultuk vagy megalapoztuk unokáink jövőjét a rájuk hagyományozott társadalmi-gazdasági rendszerünkkel? Lehetséges-e egy olyan társadalom, aminek tagjai jóléte semmilyen mértékben sem a természet feléléséből származik? Érvényesíthető-e az otthon szeretete (*oikophilia*), a mértékletesség az életmódunk kialakításában? Képesek vagyunk-e olyan informáltságú helyzetbe hozni az egyéneket, hogy felelős és morálisan helyes döntéseket tudjanak hozni a környezet is érintő, alternatívák közötti választási helyzetekben?

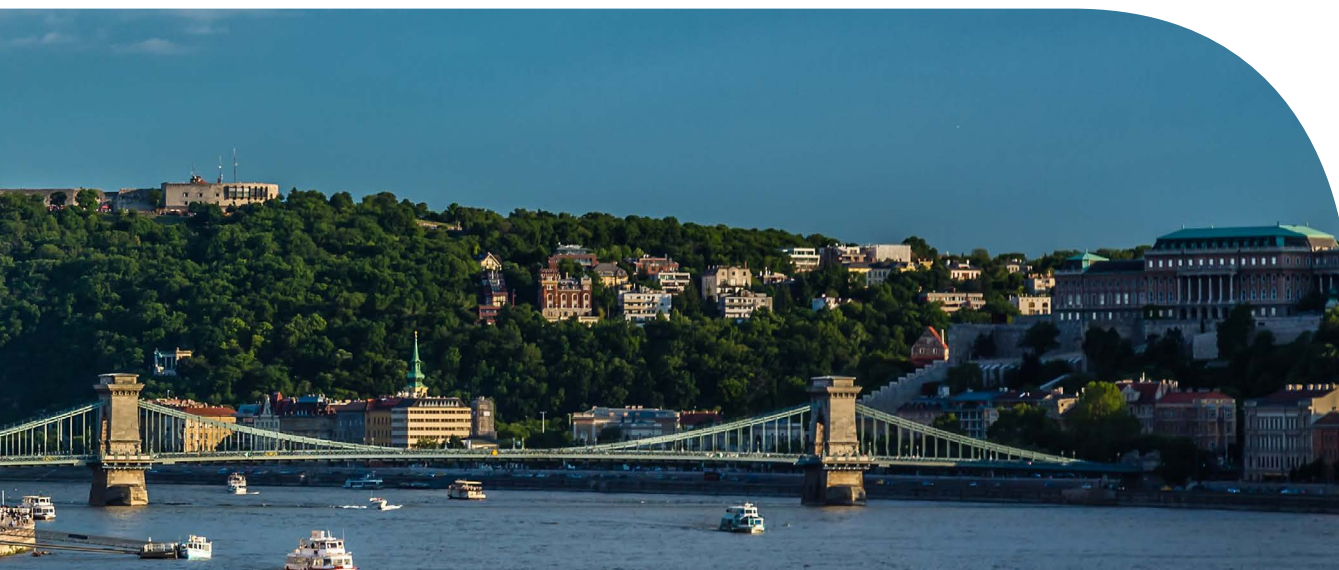
A tanulmányban – valamilyen mértékben frissítve, módosítva – két korábbi írásomból használtam fel részleteket. A „Környezetpolitika a politikai erkölcs háromszintű felfogásának tükrében” fejezet eredetileg a Közjó és Kapitalizmus Intézet részére írt vitaanyag (2008) része volt, „A konzervatív környezetpolitika néhány jellegzetessége” fejezet tíz pontja pedig nyers formájában Facebook bejegyzésként látott napvilágot 2019 nyarán.

³⁹ Mike, 2019.

Irodalom

- Balázs Zoltán (2003): A politikai közösség. Osiris, Budapest.
- Balázs Zoltán (2007): Valódi és hamis erkölcsi kérdések a globalizáció kapcsán. Kommentár, 2007/1, 3-10. o.
- Balász Zoltán (2018): Igazság és mérséklet. Konzervatív pozícióváltás. Kommentár, 2018/1, 72-83. o.
- Balázs Zoltán (2020): Klímabeszéd. Országút, 2020. augusztus 13. Letölthető (2020.08.24.): https://orszagut.com/nyomtatott_cikk/klimabeszed
- Bartus Gábor – Szalai Ákos (2014): Környezet, jog, gazdaságtan. Jogtudományi monográfiák 6. Pázmány Press, Budapest. Letölthető (2020.08.24.): <https://mek.oszk.hu/16600/16650>
- Békés Márton (2019): Környezetvédelem. In: Magyar politikai enciklopédia (Pásztor Péter főszerk.), Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, [helymegjelölés nélkül].
- Bliese, John R.E. (2000): Taking the Lead in Environmentalism. Modern Age, Winter 2000, 102-109. o.
- Boda Zsolt (2004): Globális ökopolitika. Helikon.
- Burke, Edmund (1990): Töprengések a francia forradalomról. Ford: Kontler László. Atlantisz-Medvetánc, Budapest.
- Cornwall, Warren (2019): Even 50-year-old climate models correctly predicted global warming. Science, Dec. 4, 2019. Elérhető (2020.08.24.): <https://www.sciencemag.org/news/2019/12/even-50-year-old-climate-models-correctly-predicted-global-warming#>
- Diamond, Jared (2005): Collapse. How societies choose to fail or succeed. Viking Press, New York (US).
- Disraeli, Benjamin (2000): A konzervatív és a liberális elvek - beszéd a Crystal Palace-ban 1872. június 24-én, ford. Beck András. In: Kontler L. (szerk.), Konzervativizmus 1593-1872, Osiris, Budapest.
- EEA (2019): The European environment – state and outlook 2020. European Environment Agency – Publication Office of the EU, Luxembourg. Letölthető (2020.08.24.): <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>
- IPBES (2019): Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, and H. T. Ngo (editors). IPBES secretariat, Bonn. Letölthető (2020.08.24.): <https://ipbes.net/global-assessment>

- IPCC (2014): Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva. Letölthető (2020.08.24.): https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/SYR_AR5_FINAL_full.pdf
- Kallis, G. – Kerschner, C. – Martinez-Alier (2012): The economics of degrowth. *Ecological Economics*, 84, 172-180.
- Kekes, John (2001): A konzervativizmus ésszerűsége. Ford: Balázs Zoltán. Európa, Budapest.
- Kolnai Aurél (2005): Politikai emlékiratok. Ford: Balázs Zoltán és Palotai Borbála. Európa, Budapest.
- Megadja Gábor (2018): Megőrzés vagy visszatérés? I. rész – Strauss és Voegelin. *Kommentár*, 2018/1, 39-54. o.
- Mérő László (2019): Az ész segédigéi. A tudás és nemtudás pszichológiája. Tercium, Budapest.
- Mike Károly (2018): Az ökológia mint erkölcsi giccs és mint prudens kormányzás. In: Katona Klára (szerk.), *A piac és az állam az ember szolgálatában(?) Aktuális társadalmi, gazdasági kérdések a Katolikus Egyház tanításának tükrében*. Heller Farkas Könyvek 4. Pázmány Press, Budapest. 127-137. o.
- Mike Károly (2019): Szelíd kapitalizmus. Kézirat. Letölthető (2020.08.24.): <http://hetfa.hu/2019/04/30/meghivo-mike-karoly-szelid-kapitalizmus-c-konyvkeziratanak-muhelyvitajara/>
- NFFT (2019): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia harmadik előrehaladási jelentése 2017-2018. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest. Letölthető (2020.08.24.): https://www.nfft.hu/documents/1238941/1261771/NFFS_3E-HJ.pdf
- Oakeshott, Michael (2000): Konzervatívnek lenni. Ford: Bánki Dezső. *Holmi*, 2000/4.
- Quinton, Anthony (1995): A tökéletlenség politikája. Ford: Beck András. Tanulmány, Pécs.
- Scruton, Roger (1995): Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék. Ford: Jónás Csaba. *Osiris*, Budapest.
- Scruton, Roger (2018): Zöld filozófia. Hogyan gondolkozzunk felelősen bolygónkról? Ford: Szilágyi-Gál Mihály, Zsélyi Ferenc. Akadémiai, Budapest.
- Szilvay Gergely (2020): A „földtúrás” felmagasztalása. *Teremtésvédelem Wendell Berry-módrá*. *Kommentár*, 2020/1, 100-105. o.

BARTUS GÁBOR

Bartus Gábor PhD környezetgazdász, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Környezetgazdaságtan Tanszékének oktatója, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács titkára. Fenntarthatósági, környezetgazdaságtani és környezetpolitikai témákban kutat. Társelnöke az Európai Környezetvédelmi és Fenntartható Fejlődési Tanácsok (EEAC) Fenntartható Fejlődési Munkacsoportjának, tagja az Európai Fenntartható Fejlődési Hálózatnak (ESDN). Részt vett az Intergovernmental Panel for Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) nemzetközi szervezet tudományos alapkonceptiójának kidolgozásában. Számos fenntartható fejlődéssel foglalkozó nemzetközi együttműködés (Open SDG Club Berlin, Global Forum for National SDG Advisory Bodies) kezdeményezője.

Cikkei jelentek meg többek között a Current Opinion in Environmental Sustainability, a Közgazdasági Szemle, a Statisztikai Szemle, a Water Policy folyóiratokban. A nagy sikerű Hegyemenet (2017) kötet környezetpolitikai fejezetének szerzője. 2006-tól 2010-ig több cikket publikált a fenntarthatóság és a környezetvédelem konzervatív megközelítési lehetőségeiről a Kommentár folyóiratban.

2020-ban a fenntartható fejlődés területén végzett munkájáért a Magyar Arany Érdemreoszt kitüntetést vehette át.

A jelen tanulmányban közölt nézetek a szerző sajátjai, semmilyen értelemben sem tekintendők a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács álláspontjának.

GREEN
POLICY CENTER

✉ info@greenpolicycenter.com

www.GREENPOLICYCENTER.COM